

Μνήμων

Τόμ. 10 (1985)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ

Δ. ΑΝΩΓΕΙΑΤΗΣ: Δημογραφικές πληροφορίες για την Ελλάδα από περιηγητές (1800-1821) ● Μ. ΚΟΥΒΑ - ΚΑΡΑΛΕΚΑ: Κατάλογος 'Ιστορικού Αρχείου Ζακύνθου ● Δ. ΛΟΥΛΕΣ: 'Η δολοφονία του Ι. Καποδίστρια και ή Ρωσία ● Κ. ΝΤΟΚΟΣ: 'Η μετοικασία των 'Αθηναίων στην Πελοπόννησο και ή πρώτη φάση του έπαναπατρισμού τους (1688 - 1691) ● Κ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ: Συμβολή στην ιστορία της ελληνικής άμφοπλοίας (1849 - 1857) ● ΛΟΥΚΙΑ ΔΡΟΥΑΙΑ: 'Η έθμική παράδοση στην ονοματοσσία και ό Διαφωτισμός. Ένα παράδειγμα από την 'Αρχαία ● ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΟΥΛΟΥΡΗ: Έμμονοιή Τροχάνης. Ένας μύθος άισαυός του ΙΗ' αιώνα ● ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ: 'Η έφημερίδα «Καμπάνα», όργανο των εφέδρων και των ντόπιων συμφερόντων», Μυτιλήνη 1923 - 24 ● Φ. ΗΑΙΟΥ: Άδκα εκδόσεις της τυπογραφίας Γρακή με έπιμέλεια του έββα Γραβενίου στα χρόνια 1673-1674 ● ΕΑΕΝΗ ΓΑΡΔΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΔΑΚΗ: 'Ο ρόλος της Δάσκαλης του Λονδίνου στην πύση του Αύγουστίνου Καποδίστρια ● Κ. ΚΑΤΗΦΟΡΗΣ: Οι έμπορικές συντροπές στη Λευκάδα σύμφωνα με το 'Αρχείο του Γ. Ζαμπέλη (1734-1743) ● Α. ΠΟΛΙΤΗΣ: Μισθιστορήματα, άγορά και παραγωγή του βιβλίου. Σκέψεις γύρω από μία πληροφορία των μέσων του 19ου αιώνα ● Φ. ΗΑΙΟΥ: 'Εκδόσεις των «'Ανδραγαθειών Μιχαήλ Βασιλάου» και ένας βιβλιοκατάλογος του Βοστών ● Γ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ: 'Ο Κεραιός μελετητής του Βενήμα ● ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΜΠΑΛΑΤΑ: 'Αποστολές βιβλίων στη βιβλιοθήκη της Χίου. Στοιχεία από την 'Αλληλογραφία 'Αδαμάντιου Κοραή και 'Αλέξανδρου Βασιλείου (1799-1817)

ΑΘΗΝΑ 1985

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΚΑΜΠΑΝΑ». «Όργανο των εφέδρων και των ντόπιων συμφερόντων» Μυτιλήνη 1923 - 24

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.335](https://doi.org/10.12681/mnimon.335)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Σ. (1985). Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΚΑΜΠΑΝΑ». «Όργανο των εφέδρων και των ντόπιων συμφερόντων» Μυτιλήνη 1923 - 24. *Μνήμων*, 10, 212–235. <https://doi.org/10.12681/mnimon.335>

ΣΟΦΙΑ ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΚΑΜΠΑΝΑ»

«Όργανο τῶν ἐφέδρων καὶ τῶν ντόπιων συμφερόντων»
Μυτιλήνη 1923 - 24

Στὸν Ἀσημάκη Πανσέληνο
καὶ στὴ Μυτιλήνη του.

Ἡ «Καμπάνα» εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, ἐπειδὴ ἑκδότης εἶναι ὁ Στράτης Μυριβήλης καὶ ἐκεῖ δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορά ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ» τοῦ Στρ. Μυριβήλη καὶ τὸ «Νούμερο 31328» τοῦ Ἡλ. Βενέζη, σὲ συνέχειες¹. Ἡ πρώτη ἔκδοση τῆς «Ζωῆς ἐν Τάφῳ» εἶναι ἀνάτοπο ἀπὸ τὴν «Καμπάνα». Ἀντικείμενο τῆς μελέτης αὐτῆς δὲν εἶναι ἡ λογοτεχνικὴ τῆς πλευρὰ ἀλλὰ ἡ λειτουργία τῆς ὡς ἐφημερίδας καὶ ἡ ἔνταξή τῆς στὴν κοινωνία τῆς Μυτιλήνης· γίνεται μιὰ προσπάθεια δηλ. νὰ κατανοηθεῖ ἡ ἐφημερίδα μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνία τῆς Μυτιλήνης, καὶ παράλληλα ἡ κοινωνία μέσα ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα. Ὁ Τύπος ἄλλωστε ἐκφράζει ἢ θέλει νὰ ἐκφράσει (διαμορφώσει) τὴν κοινὴ γνώμη μιᾶς κοινωνίας. Ἡ «Καμπάνα» ἐκδίδεται σὲ μιὰ ἐποχὴ μεταβατικὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη γιὰ τὴ Μυτιλήνη καὶ ἔχει διαμορφωμένη ἄποψη γι' αὐτήν. Εἶναι μιὰ τοπικὴ ἐφημερίδα μὲ ἀξιώσεις, πὺν ὑποστηρίζει τὰ αἰτήματα τῶν ἐφέδρων πολεμιστῶν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Μυτιλήνης. Οἱ διακηρύξεις τῆς εἶναι σαφεῖς:

«Ἡ δεκάχρονη συνεχῆς ἐπιστράτευση δημιούργησε μέσα στὸ πολυ-

1. Γ. Βαλέτας, «Ὁ Μυριβήλης τῆς Μυτιλήνης», *Ν. Ἑστία* 88 (1970) 904-955. Στὸ περ. *Αἰολικά Γράμματα* ὑπάρχουν διάφορες ἀναφορὲς στὴν «Καμπάνα»: μὲ ἀφορμὴ ἀφιέρωμα στὸν Βενέζη ὑπάρχει φωτογραφία μιᾶς σελίδας τῆς «Καμπάνας» μὲ μιὰ συνέχεια τοῦ «Νοῦμερου», τ. Β' (1972), τχ. 12, σ. 504· ἀναδημοσιεύεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν «Καμπάνα» τμῆμα τῶν πρακτικῶν τοῦ Β' Παλλεσβιακοῦ ἐφεδρικοῦ Συνεδρίου, τ. Ε' (1975), τχ. 27, σ. 181-183· ἀναφορὰ στὴν ἐφημερίδα ὑπάρχει καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Βαλέτα, «Ὁ Λεσβιακὸς δημοτικισμὸς καὶ ἡ πανελλήνια ἀκτινοβολία του», τ. Στ' (1976), σ. 38· βλ. ἐπίσης Μίλτος Κουντουρᾶς, «Κλείστε τὰ σχολεῖα. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ξεχαρβάλωμα», τ. Ζ' (1977), τχ. 38-39, σ. 89-90, ὅπου ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὴν «Καμπάνα» τοῦ πρώτου μέρους ἀρθρῶν μ' αὐτὸν τὸν τίτλο. Ἡ ἐφημερίδα μνημονεύεται ἐπίσης στὰ ἐξῆς ἔργα: Μ. Vittì, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Ἀθήνα 1978, σ. 331-333. Ἀσημ. Πανσέληνος, *Τότε πὸν ζούσαμε*, Ἀθήνα 1976. Κ. Μάγερ, *Ἱστορία τοῦ Τύπου*, τ. Γ', Ἀθήνα 1960, σ. 193. Jeanne Boudouris, *Stratis Myriovilis, L'écrivain et l'homme à travers les remaniements et les variantes des sept premières éditions de son roman «Ἡ ζωὴ ἐν Τάφῳ»*, Ἀθήνα, Collection de l'Institut Français d'Athènes, 1983.

σύνθετο πλαίσιο τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας μιὰ καινούρια τάξη μὲ ὀλοκάθαρα σύνορα καὶ μὲ καθωρισμένες ὀξιώσεις. Καὶ ἡ τάξη αὐτὴ εἶναι ἡ τάξη τῶν Ἐφεδρῶν[...] Βγάζουμε τὴν “Καμπάνα” μὲ χίλιες δυὸ οικονομικὲς δυσκολίες γιατί κανένα ἀπὸ τὰλλα δημοσιογραφικὰ ὄργανα δὲν εἶνε βολετὸ νὰ κυττάξει τὰ συμφέροντά μας καὶ τὶς ἀπόψεις μας ἀνυστερόβουλα καὶ εἰλικρινά[...] Σύμφωνα μὲ τὴν ἰδεολογία μας θὰ πολεμήσουμε ὅσο μπορούμε γιὰ τὰ ντόπια συμφέροντα καὶ γιὰ τὴν ντόπια ζωὴ τοῦ Νησιοῦ[...] Θέλουμε νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὸ νησί μας ἐμπορικά, γεωργικά, βιοτεχνικά καὶ ὑπαλληλικά.»

Μὲ τὶς παραπάνω δηλώσεις ἀρχίζει τὴν ἔκδοσή της στὶς 27 Μαρτίου 1923². Τὸ τελευταῖο γνωστὸ φύλλο εἶναι τὸ 34(87) ποὺ ἐκδίδεται στὶς 19 Ὀκτωβρίου 1924³.

Ἡ ὑπότιτλος τῆς ἐφημερίδας στὸ φ. ἀρ. 1 εἶναι: «Ὅργανο τῶν ἐφεδρῶν καὶ τῶν ντόπιων συμφερόντων — Στὸν ἥλιο τόπο θέλουμε κι ἐμεῖς (Κ. Παλαμᾶς).— Ἡ Μυτιλήνη γιὰ τοὺς Μυτιληνιοὺς». Κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἔκδοσης γίνονται διάφορες ἀλλαγές: Στὸ φ. ἀρ. 25 (11 Σεπτ. 1923) διαβάζουμε: «Ὅργανο τῶν ἐφεδρῶν καὶ τῶν ντόπιων συμφερόντων — Οἱ πόλεμοι γίνονται γιὰ τὸ συμφέρο ὀλωνῶν. Οἱ ἔφεδροι κάνουν, κάνουνε καὶ θὰ κάνουνε πάντα παλληκαρῖσια τὸ καθῆκον τους ἀντίκρου στὸ θάνατο. Τώρα ζητᾶνε ἀπ’ τὴν πατρίδα καὶ τὰ δικαιώματά τους ἀντίκρου στὴ ζωὴ. Καὶ πατρίδα θὰ πεῖ ὄχι μοναχὰ τὸ ἐπίσημο κράτος, μὰ κι ὄλοι ὅσοι δὲ

2. Ἡ ἰδέα τῆς μελέτης ὀφείλεται στὸν Φίλιππο Ἡλιοῦ καὶ τὸν εὐχαριστῶ. Βασίστηκα σὲ τρία σώματα τῆς ἐφημερίδας: α) αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὴ Δημόσια Βιβλιοθήκη τῆς Μυτιλήνης καὶ περιλαμβάνει τὰ φύλλα ἀρ. 1, 27 Μαρτ. 1923 ὡς ἀρ. 53, 18 Μαρτ. 1924 (εὐχαριστῶ τὴν Κα Ἀθανασία Πάλλη, διευθύντρια τῆς Βιβλιοθήκης γιὰ τὴ βοήθειά της): β) αὐτὸ ποὺ βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη καὶ περιλαμβάνει τὰ φύλλα ἀρ. 6(59), 29 Ἀπριλ. 1924 ὡς ἀρ. 34(87), 19 Ὀκτωβρ. 1924. Ἡ διπλὴ ἀρίθμηση δηλώνει δύο περιόδους στὴν ἔκδοσή τῆς ἐφημερίδας. Ἀπὸ τὸ σῶμα αὐτὸ λείπουν τὰ φύλλα 1(54), 2(55), 3(56), 4(57), 5(58), 15(68), 20(73), 30(83): γ) αὐτὸ ποὺ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια Μυριβίηλη καὶ περιλαμβάνει τὰ φύλλα ἀρ. 1(54), 23 Μαρτ. 1924 ὡς ἀρ. 12, 13, 14(65, 66,67), εἰδικὴ ἔκδοσή Θεριστῆς 1924 καὶ 18(71), 17 Ἰουλ. 1924 ὡς 30(83), 21 Σεπτεμβρ. 1924. Ἀπὸ τὴ σειρά αὐτὴ λείπει ὁ ἀριθμὸς 19(72) καὶ οἱ σελίδες 3, 4 ἀπὸ τὸ φ. ἀρ. 8(61), 13 Μαῖου 1924. (Γιὰ τὴν πρόσβαση στὸ τελευταῖο σῶμα εὐχαριστῶ τὴν Κα Νίκη Λυκούργου τοῦ Νεοελληνικοῦ Τμηματοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης καὶ τὸν κ. Λάμπη Μυριβίηλη). Οἱ διαστάσεις τῆς ἐφημερίδας εἶναι 0,36 × 0,55 καὶ ἡ ἔκδοσή της γίνεται στὸ τυπογραφεῖο Σιφναίου.

3. Ἄν δὲν εἶναι τὸ τελευταῖο φύλλο, εἶναι σίγουρα ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα. Ἐνδειξη γι’ αὐτὸ εἶναι τὰ ἐξῆς: Ἡ ἐφημερίδα «Ἐλευθερὸς Λόγος» τῆς Μυτιλήνης στὶς 26 Δεκ. 1924 δημοσιεύει τὸ «Δελτίο ἀλληλογραφίας τῆς Ἐνώσεως Ἐφεδρῶν Λέσβου» (ΕΕΛ), πράγμα ποὺ ὡς τότε ἔκανε ἡ «Καμπάνα» ὡς ἐπίσημο ὄργανο τῆς ΕΕΛ, ὅπως θὰ δοῦμε. Ἐξάλλου τὸ καλοκαίρι τοῦ 1925 κυκλοφορεῖ ἡ ἐφημερίδα «Ταχυδρόμος» μὲ τοὺς ἴδιους ἐκδότες (Μυριβίηλη - Λεφκία) δεδομένων τῶν οικονομικῶν δυσκολιῶν τῆς «Καμπάνας» εἶναι ἀπίθανο νὰ ἐξέδιδαν δύο ἐφημερίδες ταυτόχρονα.

δώσανε μήτε τη ζωή τους, μήτε την περιουσία τους, μήτε την υγιά τους, μήτε τὸ μέλλον τους, μήτε τὰ νιάτα τους γιὰ τὸ Κοινὸ συμφέρο. Ὅλοι αὐτοὶ ἔχουνε καθήκοντα ἀντίκρυ στοὺς ἐφένδρους. Καὶ τὰ καθήκοντά τους αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ καταλάβουν. Οἱ ἔφενδροι δὲν εἶναι *gladiatores* τῶν βασιλιάδων καὶ τῶν πολιτικῶν. Εἶναι πολεμιστὲς γιὰ τὴν κοινὴ ἀσφάλεια. Στὸν ἥλιο τόπο θέλουμε κι ἔμεῖς».

Στὸ φ. ἀρ. 1(54) τῆς 25 Μάρτ. 1924 ὁ ὑπότιτλος γίνεται: «Ὅργανο τῶν ἐφένδρων καὶ τῶν ντόπιων συμφερόντων. Κάτω οἱ ἐπιθετικοὶ πόλεμοι. Οἱ ἔφενδροι νὰ πολεμοῦνε μόνο σὰν κινδυνεύει ἡ ἀσφάλεια τοῦ τόπου. Τὰ βάρη καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν πολέμων νὰ μοιράζονται ἀλληλέγγυα σ' ὅλα τὰ ἄτομα τοῦ συνόλου. Ἡ δημοκρατία νὰ γίνεαι ἀληθινὰ λαϊκὴ. Νὰ καλλιεργηθεῖ στὰ νησιά μας ἡ «Αἰγαιοπελαγίτικη Ἰδέα», Νὰ ψηφιστοῦνε τὰ «αἰτήματα» ποὺ δημοσίεψε ἡ «Καμπάνα»». Μία τελευταία ἀλλαγὴ γίνεται στὴν πρώτη πρόταση τοῦ ὑποτίτλου στὸ φ. ἀρ. 16(69), 3 Ἄλων. 1924: «Ἐπίσημο ὄργανο τῶν Ἐνώσεων Ἐφένδρων Λέσβου...».

Ἡ παράθεση τῶν ὑποτίτλων δείχνει, πὼς ἡ «Καμπάνα» δὲν ἔχει σὰν κύριο ἀντικείμενό της τὴ λογοτεχνία, παρόλο ποὺ τότε εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς λεγόμενης «Λεσβιακῆς Ἀνοιξης». Δὲν εἶναι οὔτε εἰδησεογραφικὴ ἔφημερίδα. Αὐτὸ ἐπιβάλλει κατ' ἀρχὴν ἡ συχνότητα τῆς κυκλοφορίας της, ἀφοῦ εἶναι ἐβδομαδιαία τὴν πρώτη περίοδο τῆς ἐκδόσῆς της, καὶ ἀπὸ τὸ φ. ἀρ. 16(69) διςεβδομαδιαία. Ἀπὸ τὸ φ. ἀρ. 27(80) ξαναγίνεται ἐβδομαδιαία.

Βασικὸς συντελεστὴς τῆς ἐκδόσης ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Στρ. Μυριβήλη εἶναι ὁ Θεόδωρος Λεφκιάς⁴.

Εἶναι τετρασέλιδη τὸν περισσότερο χρόνο τῆς κυκλοφορίας της⁵.

4. Γεννήθηκε τὸ 1898 καὶ πέθανε τὸ 1958. Τελείωσε τὸ γυμνάσιο τῆς Μυτιλήνης. Ἐργάστηκε λίγο καιρὸ ὡς δημόσιος ὑπάλληλος στὴ Μυτιλήνη. Ἀπὸ τὸ 1923 εἶναι συνεργάτης τοῦ Μυριβήλη πρῶτα στὴν «Καμπάνα» καὶ ὕστερα στὸν «Ταχυδρόμο». Πρωτεργάτης τοῦ δημοτικισμοῦ στὴν πατρίδα του, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ποίηση, γράφει λαογραφικὲς μελέτες καὶ μεταφράζει ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἀπὸ τὸ 1932 ἐκδίδει μόνος τὸν «Ταχυδρόμο» ὡς τὸ 1936, ὅποτε πολιτεύεται. Τὸ 1950 ἐπανεκδίδει τὸν «Ταχυδρόμο», μετὰ ἀπὸ διακοπὴ 14 χρόνων ἡ ἐκδοσιὴ ἐξακολουθεῖ ὡς τὸν θάνατό του: βλ. Βαγγέλης Καραγιάννης, «Θεόδωρος Λεφκιάς. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς «Λεσβιακῆς Ἀνοιξης»», ἀνάπτυο, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις, ἀπὸ τὰ *Αἰολικὰ Γράμματα*, τχ. 27 καὶ 28, Ἀθήνα 1975.

5. Ἀπὸ τὸν ἀρ. 16(69), 3 Ἄλων. 1924, γίνεται διςέλιδη. Ὅταν ἀργότερα, ἀπὸ τὸν ἀρ. 27(80), 31 Αὐγ. 1924, γίνεται ξανά ἐβδομαδιαία, παραμένει διςέλιδη, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ ἐνδειχὴ γιὰ τὴ φθίνουσα πορεία της.

Ἡ κατανομή τῆς ὕλης εἶναι ἡ ἐξῆς⁶: Ἡ πρώτη σελίδα περιλαμβάνει τὸ κύριο ἄρθρο, πού τις περισσότερες φορές ἀναφέρεται στοὺς ἐφεδρὸς καὶ στὰ τοπικὰ ζητήματα. Ἡ σελίδα αὐτὴ φιλοξενεῖ καὶ ἄρθρα γενικοῦ πολιτικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἄν συγκρίνει κανεὶς τὰ κύρια ἄρθρα τῆς «Καμπάνας» μ' αὐτὰ τῶν ἄλλων λεσβιακῶν ἐφημερίδων⁷ θὰ διαπιστώσει πὼς ὑπάρχει μιὰ τελειῶς διαφορετικὴ λογικὴ στὴν ἐπιλογὴ τοῦ θέματος τῆς πρώτης σελίδας. Ἡ «Καμπάνα» ἐπιλέγει τὸ θέμα πού θὰ σχολιάσει, δὲν ὀδηγεῖται ἀπὸ τὰ τρέχοντα πολιτικὰ ζητήματα. Ἡ συνδιάσκεψη τῆς Λαζάνης λ.χ. δὲν εἶναι ποτὲ πρωτοσέλιδο θέμα, μὲ μιὰ ἐξαίρεση, ὅταν ἀναλύεται γενικὰ τὸ πρόβλημα τῆς εἰρήνης. Ἡ δευτέρη σελίδα περιλαμβάνει ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Μυτιλήνης καὶ γράμματα ἀναγνωστῶν σχετικὰ μὲ προβλήματα τῶν ἐφεδρῶν κυρίως. Ἡ τρίτη σελίδα μὲ τὸν τίτλο *KAMPANIES* σχολιάζει τὴν ἐπικαιρότητα μὲ μικρὲς εἰδήσεις -σχόλια. Ἐδῶ ὑπάρχει ἡ στήλη *ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ δελτίο*. Ἡ τέταρτη σελίδα εἶναι λογοτεχνικὴ· παρουσιάζονται νέες ἀθηναϊκὲς ἐκδόσεις, προβάλλονται Μυτιληνιοὶ λογοτέχνες, δημοσιεύεται καλὴ —κατὰ τὴν κρίση τῆς ἐφημερίδας— ἑλληνικὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή καὶ μεταφράζεται ἀντιπολεμικὴ λογοτεχνία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κύρια θέματά της ἡ «Καμπάνα» παρουσιάζει ἰδιαίτερη εὐαισθησία καὶ στὰ ζητήματα: ἐκπαίδευση, γλώσσα, διανοούμενοι. Ὑποστηρίζει τὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο, δημοσιεύει σειρὰ ἄρθρων τοῦ Μίλτου Κουντουρᾶ γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ διεκδικεῖ τὸ σεβασμὸ τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων⁸. Ἡ ἐφημερίδα γράφεται στὴ δημοτικὴ γλώσσα. Τὴ γλώσσα «ἔστρωνε» ὁ Ἀσημάκης Πανσέληνος⁹. Θὰ βροῦμε ἐπίσης κάποια ὑποστήριξη τῶν γυναικῶν¹⁰ καὶ μιὰ προσπάθεια γιὰ κοινωνικὴ κριτικὴ¹¹.

Στόχος τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι νὰ διερευνήσῃ: 1) τὰ προβλήματα τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας τμῆμα ἐκφράζει ἡ ἐφημερίδα καὶ τὰ αἰτήματα πού προβάλλει γιὰ τὴ λύση τους, καὶ 2) τις ἰδεολογικὲς ἀπαντήσεις πού δίνει προσπαθώντας νὰ διαμορφώσει μιὰ κοινὴ γνώμη.

6. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριο στὸ τέλος τῆς ἐργασίας.

7. Στὴ Μυτιλήνη κυκλοφοροῦν δύο καθημερινὲς ἐφημερίδες: ἡ «Σάλπιγξ» μὲ διευθυντὴ τὸν Νικ. Παρίση (ἔτος ἐκδόσεως 1909) καὶ ὁ «Ἐλευθερὸς Λόγος» μὲ διευθυντὴ τὸν Στρατὴ Παπανικόλα (ἔτος ἐκδόσεως 1916).

8. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριο. Τὰ ἄρθρα τοῦ Κουντουρᾶ (ψευδ. Ἐδεργέτουλας) ἔχουν τίτλο «ΚΛΕΙΣΤΕ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ».

9. Ἀσημ. Πανσέληνος, *δ. π.*, σ. 120.

10. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριο.

11. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριο. Χαρακτηριστικὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Πανσέληνου «Συζητήσεις γύρω στὴ διπλὴ τραγωδία», ὅπου ἀναλύει ἓνα φόνο ἀποδίδοντάς τον στὸ κοινωνικὸ σύστημα.

ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Γιὰ τὴ Μυτιλήνη τὸ 1923 - 24 εἶναι περίοδος μεταβατικῆ, διότι: α) ἀπὸ Τουρκοκρατούμενη γίνεται ἑλληνικῆ, β) ἀπὸ κέντρο οἰκονομικὸ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας γίνεται ἐπαρχία τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ γ) ὁ πόλεμος 1912 - 1922 τελειώνει μὲ τὴν ἐπιστροφή 15.000 ἐφédρων πολεμιστῶν καὶ τὴν εἰσροὴ τετραπλασίου ἀριθμοῦ προσφύγων¹².

Γιὰ τὴν ἐφημερίδα ἐπίκεντρο τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι οἱ ἐφεδρῶν. Στὶς διαδοχικὰς ἀλλαγὰς ποὺ γίνονται στὸν ὑπότιτλό της αὐτὸ τὸ στοιχεῖο μένει σταθερὸ, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὰ παραθέματα ποὺ δώσαμε παραπάνω.

Ἡ ἀποκατάσταση τῶν πολεμιστῶν, ποὺ ἐπιστρέφουν μετὰ τὴ μικρασιατικὴ ἐκστρατεία δὲν εἶναι πρόβλημα μόνο τῆς Μυτιλήνης. Μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ 1922 ἰδρύονται ὀργανώσεις ἐφédρων μὲ ποικίλο πολιτικὸ προσανατολισμὸ. Οἱ ἐνώσεις ἀποστρατευομένων πολεμιστῶν καὶ ἀργότερα Παλαιῶν Πολεμιστῶν ἀπλώνονται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἀποτελοῦν συνέχεια τῆς ἀντιπολεμικῆς κομμουνιστικῆς προπαγάνδας στὸ μέταπο¹³. Συνθήματά τους εἶναι: «Πόλεμος κατὰ τοῦ Πολέμου», «Κάτω ὁ Ἰμπεριαλισμός», «Κάτω ἡ στρατοκρατία»¹⁴. Ἡ ἀποκατάσταση τῶν ἐφédρων θὰ ἐπιτευχθεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος καὶ τὸν κοινὸ ἀγῶνα πολεμιστῶν καὶ κομμουνιστικοῦ κόμματος¹⁵. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντηση ποὺ δίνει στὸ πρόβλημα ἡ ἀριστερὴ ἰδεολογία στὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπικράτηση ἐξάλλου ριζοσπαστικῶν ἀπόψεων στὸ κομμουνιστικὸ κόμμα καὶ ἡ σύνδεσή του μὲ τὴν Γ' Διεθνή σχετίζονται μὲ τὴν προώθηση στὴν ἡγεσία στελεχῶν του, ποὺ εἶναι Παλαιοὶ Πολεμιστῆς¹⁶.

12. Βλ. παρακάτω σ. 221.

13. Τὸ ΚΚΕ. Ἐπίσημα κείμενα, τ. 1ος, 1918 - 1924, Ἀθήνα 21974, σ. 114, 151, 170, 176. Ἀντιπολεμικὴ προπαγάνδα ἔκαναν ἀπὸ τὸ 1916 ὡς τὸ 1920 καὶ οἱ «σύλλογοι τῶν ἐπιστράτων», μόνο ὅμως γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὴν πολιτικὴ τοῦ βασιλιά Κωνσταντίνου. Βλ. Γ. Βεντήρης, Ἡ Ἑλλάς τοῦ 1910 - 20, Ἀθήνα 1931, σ. 151 - 162.

14. Πόλεμος κατὰ τοῦ Πολέμου. Ἀποφάσεις τοῦ πρώτου πανελληνίου συνεδρίου παλαιῶν πολεμιστῶν καὶ θυμάτων στρατοῦ, ἐπ'ἀνέκδ. «Διεθνὴς Βιβλιοθήκη», Ἀθήνα 1975. (Ἡ πρώτη ἐκδοσι εἶχε γίνῃ τὸ 1924 σὲ μπουσουόρα ἀπὸ τὸ εβδομαδιαῖο ὄργανο τῆς ὀργάνωσης, «Παλιῶς Πολεμιστῆς». Τὴν ἐκδοσι ἐτοίμασε ὁ Φίλ. Ὁρφανός, ψευδώνυμο τοῦ Παντελῆ Πουλιόπουλου). Περιλαμβάνονται τὸ καταστατικὸ, τὰ αἰτήματα καὶ ἡ γενικότερη ἀνάλυση τοῦ προβλήματος τῶν ἐφédρων, ὡπως διατυπώθηκαν στὸ συνέδριο. Ἀνακοινώσεις τῶν Παλαιῶν Πολεμιστῶν διαβάζει κανεὶς καθημερινὰ στὸ «Ριζοσπάστη» ἀπὸ τὸ β' ἐξάμηνο τοῦ 1923.

15. Πόλεμος κατὰ τοῦ Πολέμου..., ὁ. π., σ. 46 - 54.

16. Ἄγγελ. Ἐλεφάντης, Ἡ ἐπαγγελία τῆς ἀδύνατης ἐπανάστασης. ΚΚΕ καὶ ἀστυγμοὺς στὸν μεσοπόλεμο, Ἀθήνα 1976, σ. 26 - 53 καὶ Κ. Μοσκόφ, Εἰσαγωγικὰ στὴν ἱστορία τοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς συνείδησης στὴν Ἑλλάδα, Θεσσαλονικὴ 1979, σ. 433 - 434.

Ἀπάντηση στό πρόβλημα δίνουν καί οἱ πολιτικές δυνάμεις, πού πρόσκεινται στό Βενιζέλο, τόν Πλαστήρα καί τόν Παπαναστασίου, μέ τή δημιουργία ἐφεδρικών ὀργανώσεων, πού συγκροτοῦνται μέ κριτήριο τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὸν τόπο καταγωγῆς τῶν μελῶν. Ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1922 ὡς τις ἐκλογές τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1923 λειτουργοῦν οἱ «Σύνδεσμοι Ἐθνικῆς Σωτηρίας» (ΣΕΣ), δημιούργημα τοῦ Πλαστήρα καί τῆς «Ἐπανάστασης» τοῦ 1922. Πρόθεση τοῦ Πλαστήρα ἦταν νὰ ὑποκαταστήσουν τοὺς συλλόγους τῶν ἐπιστράτων καί στή συνέχεια νὰ περιλάβουν ὅλο τὸ φάσμα τῶν βενιζελικῶν δυνάμεων μέ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἀρχῶν τῆς «Ἐπανάστασης»¹⁷. Οἱ Σύνδεσμοι δὲν εἶχαν ἐπιτυχία, ὅμως ἡ Μυτιλήνη ἀποτέλεσε μιὰ ἐξαίρεση¹⁸.

Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1922 ἰδρύεται στὴ Μυτιλήνη «Σύνδεσμος Λεσβίων Ἐφείδρων», φιλανθρωπικὸ σωματεῖο, στὸν ὁποῖο συμμετέχει ὁ Μυριβήλης¹⁹. Μὲ δική του πρόταση ὁ Σύνδεσμος ἐνσωματώνεται στὸν ΣΕΣ²⁰, ὁ ὁποῖος ἐδῶ εἶναι ἐφεδρική ὀργάνωση, ὅπως φαίνεται, ἂν διαβάσει κανεὶς τὴν «Καμπάνα». Ὁ Μυριβήλης προτιμᾷ ἡ εφημερίδα του νὰ εἶναι ἀνεπίσημο καί ὄχι ἐπίσημο ὄργανο τῶν ΣΕΣ, γιατί φοβᾶται μιὰ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς γραμμῆς τους καί γιατί θέλει νὰ διατηρήσει τὸ δικαίωμα τῆς κριτικῆς²¹. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1923 ὁ ΣΕΣ μετονομάζεται σὲ «Ἐνωσὴ Ἐφείδρων Λέσβου» (ΕΕΛ), γιατί εἶχαν προκηρυχθεῖ ἐκλογές καί ἔληγε ἡ κατάσταση ἐκτάκτου ἀνάγκης. Ὁ Μυριβήλης ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ δραστήρια μέλη²². Οἱ ΕΕΛ ἔχουν σύμφωνα μέ τὴν «Καμπάνα» 64 τμήματα μέ 15.000 μέλη²³.

17. Θάνος Βερέμης, «Ὁ Ἐλ. Βενιζέλος καί οἱ ἀξιωματικοὶ 1909 - 1924» στὰ *Μελετήματα γύρω ἀπὸ τὸν Βενιζέλο καί τὴν ἐποχὴ του*, ἐπιμέλεια Θάνου Βερέμη καί Ὁδυσ. Δημητρακόπουλου, Ἀθήνα 1980, σ. 582 - 588. Βλ. ἐπίσης τὴν Ἰδρυτικὴ διακήρυξη τῶν ΣΕΣ στὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα», 25 Δεκ. 1922.

18. Βλ. τὴν ἀνταπόκριση τοῦ Κ. Δεσποτόπουλου ἀπὸ τὸ Β' ἐφεδρικό συνέδριο στὴ Μυτιλήνη, στὴν εφημερίδα «Ἐλεύθερος Λόγος» τῶν Ἀθηνῶν ἐδῶ ἀναλίσκεται ἡ ἐξέλιξη τῶν ΣΕΣ ἀλλοῦ καί στὴ Μυτιλήνη. Βλ. καί «Καμπάνα», ἀρ. 18(71), 17 Ἰουλ. 1924. Στὰ ἀπομνημονεῦματα τῶν πολιτικῶν προσωπικοτήτων τῆς ἐποχῆς δὲν ὑπάρχουν ἀναφορὲς στοὺς συνδέσμους αὐτοὺς.

19. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 434/13.12.1922.

20. «Ἐλεύθερος Λόγος» Μυτιλήνης, 28 Δεκ. 1922.

21. Βλ. σχετικὴ συζήτηση: «Σάλπιγξ», 22 Ὀκτ. 1923, «Ἐλεύθερος Λόγος» Μυτιλήνης, 23 Ὀκτ. 1923, «Σάλπιγξ», 1 Νοεμβρ. 1923 καί 3 Νοεμβρ. 1923 καί «Καμπάνα», ἀρ. 33 (6 Νοεμβρ. 1923).

22. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 838/31.10.1923 καί «Καμπάνα», ἀρ. 41, 25 Δεκ. 1923. Οἱ ἐκλογές τελικὰ ἔγιναν τὸ Δεκέμβριο γιατί μεσολάβησε τὸ πραξικόπημα Γαργαλίδη - Λεοναρδόπουλου.

23. «Καμπάνα», ἀρ. 23(76), 3 Αὐγ. 1924.

Τὸ Μάιο τοῦ 1924 ἰδρύεται στὴ Μυτιλήνη «Ἐνωσις Παλαιῶν Πολεμιστῶν καὶ θυμάτων στρατοῦ»²⁴. Τὸ γεγονός, ὅπως φαίνεται, ἔχει ἄμεση σχέση μετὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ΚΚΕ στὸ νησι²⁵. Τὸ Μάρτιο τοῦ 1924 ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ κομμουνιστικὴ νεολαία²⁶. Παραμονὴ Πρωτομαγιάς τοιχοκολλᾶται ἡ πρώτη κομμουνιστικὴ προκήρυξη²⁷, ἐνῶ τὸν Ἰούλιο στὸ χωριὸ Πολυχνίτος ὁ νομάρχης ἐνοχλεῖται ἀπὸ τοιχοκολλημένες κομμουνιστικὲς προκηρύξεις²⁸. Τὸν ἴδιο καιρὸ ἔχει ἰδρυθεῖ ἐκεῖ «Ἐνωσις Παλαιῶν Πολεμιστῶν»²⁹, ὅπως στὴν Ἀγιάσο³⁰ καὶ στὰ Μυστερνά³¹. Οἱ ἀνταποκρίσεις τοῦ «Ριζοσπάστη» ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη ἀρχίζουν μετὰ τὰ μέσα τοῦ 1924, ὅπου διαβάζουμε γιὰ «ξυπνημα τῶν ἐργατῶν» καὶ διαπιστώνουμε τὴ συνεργασία μετὰ τοὺς Παλαιούς Πολεμιστὲς³².

Τὰ αἰτήματα ὄλων τῶν ἐφεδρικῶν ὀργανώσεων ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν πολιτικὸ τους προσανατολισμὸ εἶναι συντάξεις γιὰ τὰ θύματα τοῦ πολέμου (χῆρες, ὄρφανὰ), ἐπιδόματα στοὺς ἐφένδρους, εὐνοϊκὴ μεταχείριση γιὰ τὴν ἐξεύρεση ἐργασίας καὶ παραχώρηση κλήρου γῆς στοὺς ἀκτῆμονες. Οἱ «Ἐνώσεις Παλαιῶν Πολεμιστῶν» διαλύονται βίαια στὴν Παγκραλικὴ δικτατορία³³, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται καὶ νὰ διεκδικοῦν τὰ αἰτήματά τους³⁴.

Ἡ «Καμπάνα» δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ ἐφημερίδα, ποὺ ὑποστηρίζει τοὺς ἐφένδρους αὐτὴ τὴν ἐποχὴ. Στὴν Κρήτη κυκλοφοροῦν ὁ «Ἐφεδρικός Ἄγων» (Χανιά), ἡ «Φωνὴ τοῦ Ἐφένδρου» (Ἡράκλειο), ἡ «Δράση» (Χανιά) καὶ ἡ «Ἐφεδρική». Στὴ Χίο κυκλοφορεῖ ὁ «Ἐφεδρος» καὶ στὴν Ἀθήνα ὁ

24. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 365/12.5.1924.

25. Ἐνῶ στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1923 δὲν ὑπάρχει ὑποψήφιος τοῦ ΚΚΕ, στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1926 ἀρχίζει ἡ ἀνοδος· τὸ 1928 κερδίζει 7,29% κατὰ μέσον ὄρο στὸ νησι καὶ στὶς ἐκλογὲς τοῦ 1933 κερδίζει 16,79% κατὰ μέσον ὄρο. Βλ. Χ. Ν. Γεωργαντίδης - Ἡλ. Νικολακόπουλος, «Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐκλογικῆς δύναμης τοῦ ΚΚΕ μεταξὺ τῶν δύο πολέμων» *Ἐπιθεώρηση Κοινωνιῶν Ἑρευνῶν*, τεύχ. 36 - 37, Μάϊος - Δεκ. 1979, σ. 448 - 468 (εἰδικὰ τοὺς πίνακες ἐκλογῶν τοῦ 1926, τοῦ 1928 καὶ τοῦ 1933).

26. «Ριζοσπάστης», 14 Μαρτ. 1924.

27. «Ἐλεύθερος Λόγος» Μυτιλήνης, 30 Ἀπρ. 1924.

28. «Ἐλεύθερος Λόγος» Μυτιλήνης, 24 Ἰουλ. 1924.

29. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 553/31.7.1924.

30. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 421/6.6.1924.

31. Ἀρχεῖο Πρωτοδικείου Μυτιλήνης. Καταστατικά, ἀρ. 526/15.7.1924.

32. Στὸ πρῶτο ἐξάμηνο δύο φορές, 14 Μαρτίου καὶ 23 Ἰουνίου καὶ στὸ δεύτερο 24 Ἰουλίου, 29 Αὐγούστου, 28 Σεπτεμβρίου, 30 Σεπτεμβρίου, 22 Ὀκτωβρίου, 1 Νοεμβρίου, 19 Νοεμβρίου, 17 Δεκεμβρίου.

33. Κ. Μοσκόφ, *ὁ. π.*, σ. 435, Α. Ἐλεφάντης, *ὁ. π.*, σ. 60.

34. Στὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς μέχρι τὸ 1928 - 1929 συναντᾶ κανεὶς ἀναφορὲς τῶν ἐφεδρικῶν ὀργανώσεων.

«Παλαιὸς Πολεμιστής», ὄργανο τῆς Ὁμοσπονδίας Παλαιῶν Πολεμιστῶν³⁵

Στὴν «Καμπάνα» (ἀρ. 36, 27 Νοεμ. 1923) δημοσιεύονται τριάντα αἰτήματα ποῦ πρέπει νὰ προωθηθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐφεδρὸς πληρεξούσιους στὴ Βουλὴ. Σ' αὐτὰ περιλαμβάνονται ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰδικὰ αἰτήματα γιὰ τοὺς ἐφεδρὸς ποῦ ἀναφέρθηκαν, καὶ ἡ διοικητικὴ ἀποκέντρωση, ἡ φορολογία τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῶν προσφύγων, ἐνῶ προτείνονται μέτρα γιὰ νὰ ἀνέβει τὸ ἐπίπεδο τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς τοῦ φαντάρου. Εἶναι φανερό, ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τῆς ἐφημερίδας, οἱ ἐφεδροὶ πρέπει νὰ διεκδικοῦν καὶ γενικότερα αἰτήματα, ποῦ ἔχουν σχέση μετὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Τὸ αἶτημα τῆς ἀποκέντρωσης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα θέματα ποῦ πρέπει νὰ λυθεῖ. Ἡ Μυτιλήνη πρέπει νὰ αὐτοδιοικεῖται³⁶. Ἡ αὐτόνομη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ νησιοῦ εἶναι μιὰ μορφή ἀνεξαρτησίας. Πρέπει λοιπὸν, νὰ ἐκσυγχρονισθεῖ ἡ γεωργία, νὰ ἰδρυθοῦν συνεταιρισμοί, νὰ καταργηθοῦν οἱ φόροι ποῦ θίγουν τὰ βασικὰ προϊόντα τοῦ νησιοῦ, τὸ λάδι καὶ τὰ ψάρια³⁷. Γίνεται προσπάθεια ἐπίσης νὰ χτυπηθεῖ ἡ ἀκρίβεια τῆς ζωῆς κι ἔτσι ὀργανώνεται ἓνα τοπικὸ πανεπαγγελματικὸ συνέδριον μ' αὐτὸ τὸ θέμα³⁸.

Ἡ «Καμπάνα» ἀγωνίζεται νὰ μειώσῃ, ὅσο γίνεται, τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ Μυτιλήνη τοῦ παρελθόντος καὶ στὴ Μυτιλήνη τοῦ παρόντος. Ἐκείνη ἢ Μυτιλήνη ἦταν Ὁθωμανικὴ ἐπαρχία, ποῦ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. μέχρι τὴν ἀπελευθέρωση ἀποτελοῦσε κέντρο τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου τῆς περιοχῆς ἀλλὰ εἶχε ἀνεπτυγμένες οἰκονομικὲς δραστηριότητες καὶ μέσα στὸ νησί³⁹. Τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο ὑπερίσχυε ἀριθμητικὰ καὶ οἰκο-

35. Τὶς ἐφημερίδες αὐτὲς ἀναφέρει ἡ «Καμπάνα» στὸν ἀρ. 28(81), 7 Σεπτ. 1924. Ἀπὸ αὐτὲς εἶδα τὴν ἐφημερίδα «Ἐφεδρικός Ἄγων» (Καθημερινὴ Λαϊκὴ Πολιτικὴ Ἐφημερίς, ἰδιοκτήτης Κ. Μαριδάκης, διευθυντὴς Σπ. Μαρῆς). Ἀκολουθεῖ τὴν πολιτικὴ τοῦ Παπαναστασίου. Γιὰ τὴ «Φωνὴ τοῦ Ἐφεδρου» ἀπὸ τὶς ἀναδημοσιεύσεις στὴν «Καμπάνα» μαθαίνουμε, πὺς εἶναι ὄργανο τῶν Παλαιῶν Πολεμιστῶν Ἡρακλείου Κρήτης. Ἀπὸ ἀναδημοσιεύσεις στὸ «Ριζοσπάστη» μαθαίνουμε γιὰ τὸν «Παλαιὸ Πολεμιστὴ». Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1923 γιὰ πολὺ λίγο καιρὸ κυκλοφορεῖ ὁ «Ἐφεδρος» στὴ Μυτιλήνη. Βλ. Γ. Βαλέτας, *Αἰολικὴ Βιβλιογραφία 1566 - 1939*, Ἀθήνα 1939, ἀρ. 792, σημ.: «βγήκε γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὴν τακτικὴ τῆς "Καμπάνας" τοῦ Μυριβίλην. Τὶς ἄλλες ἐφημερίδες δὲν μπόρεσα νὰ τις ἐντοπίσω.

36. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριον.

37. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριον.

38. «Ἐλεύθερος Λόγος» Μυτιλήνης, 14 Μαΐου 1924 καὶ 7 Ἰουνίου 1924 καὶ «Καμπάνα», ἀρ. 9(62), 20 Μαΐου 1924.

39. *Γενικὴ διοίκησης Νήσων Αἰγαίου. Διάφοροι μελέται περὶ τῶν νήσων*, Λέσβος 1913, σ. 140 - 156. Γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νησιοῦ γενικὰ βλ. Οἰκονόμος Σ. Τάξης, *Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Λέσβου*, ἐκδ. β', Κάρο 1909. Γεώργιος Ἀρριστείδης, *Τετραλογία Πανηγυρικὴ*, Ἀθήνα 1863, σ. 147 - 173. Φ. Δήμου (Δ. Παροδίτης), *Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατουμένης Λέσβου*, Μυτιλήνη 1935.

νομικά σὲ σχέσηη μετὸ ὀθωμανικό⁴⁰. Τὰ ἐξοχικά σπίτια τῆς ἐποχῆς, ποὺ σῶζονται σήμερα μαρτυροῦν τὸν κοσμοπολιτισμὸ τοῦ νησιοῦ.

Τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Μυτιλήνης τὸ Νοέμβριον τοῦ 1912 καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ ἀκολουθεῖ ὁ δεκάχρονος πόλεμος, στὸν ὁποῖο συμμετέχουν οἱ Μυτιληνιοί⁴¹. Ἀπὸ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης, τὸ 1923, τὸ νησι ἀνήκει ἐπίσημα στὸ ἑλληνικὸ Κράτος⁴². Ἡ κοινωνικὴ ἐνσωμάτωση ὅμως δὲν γίνεται χωρὶς ἀντιστάσεις. Ἡ οἰκονομικὴ, γεωγραφικὴ καὶ κοινωνικὴ σχέσηη μετὴ Μ. Ἀσία εἶναι πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ νησι καὶ στὴν Παλιὰ Ἑλλάδα. Ἡ Μυτιλήνη καὶ ὁ ἀπέναντι μικρασιατικὸς χώρος ἀποτελοῦν μιὰ ἐνότητα καὶ ἡ μετακίνηση τῶν κατοίκων σ' αὐτὸν τὸν χώρον εἶναι κάτι συνηθισμένο⁴³. Ὁ Μυριβήλης ἀργότερα ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Ὀλη ἡ ἀντικρυνὴ Μικρασία ὅλος ὁ κόλπος τοῦ Ἄδραμντιοῦ, ἡ περιφέρεια τῆς Πέργαμος, τοῦ Δικελῆ, τὸ παλληκαρίσιο καὶ πλούσιο Ἀἶβαλι ὅλα Λεσβιακὲς ἀποικίες [...] Τὸ χωριὸ μου εἶχε 150-200 οἰκογένειες. Καὶ χρόνον παρὰ χρόνον εἰσέρρεαν σ' αὐτὴ τὴ μικρὴ κοινότητα περὶ τις ἑπτὰ χιλιάδες χρυσὲς τούρκικες λίρες. Αὐτὰ ὅλα τὰ θυσίασαν οἱ Λέσβιοι μετὰ χαρὰ, γιὰ νὰ τ' ἀνταλλάξουν μετὴν ἐθνικὴ τους ἀπελευθέρωση»⁴⁴.

Ἡ πλούσια Μυτιλήνη τοῦ παρελθόντος μετασχηματίζεται στὸ μυαλὸ τοῦ Μυριβήλη σὲ σύμβολο, ὅπως θὰ δεῖξουμε παρακάτω. Δὲν λείπουν ἀπ' τὴν «Καμπάνα» εἰρωνικὰ σχόλια γιὰ τὴν πρωτεύουσα καὶ τοὺς παλιοελλαδίτες⁴⁵. Αὐτὴ ἡ στάση τῆς ἐφημερίδας χαρακτηρίστηκε «τοπικισμὸς» καὶ «ἐπαρχιώτικη ἔπαρση»⁴⁶. Ἀργότερα ὁ Μυριβήλης θὰ μιλήσει γιὰ «... ἕνα αἰσθημα φθόνου [τῆς ἐπαρχίας πρὸς τὴν πρωτεύουσα]... ποὺ ἐνισχύεται

40. *Γενικὴ διοικήσεις...*, ὁ. π., σ. β' (πληθυσμὸς 1911: 138.538. Ἕλληνες: 120.366, Τούρκοι: 18.172) καὶ σ. 11 (ἀπὸ 113 ἐργοστάσια ἐλαιοτριβεῖα μόνο 8 ἀνήκουν σὲ ὀθωμανοὺς). Ἐπίσης βλ. Ζ. Καμπούρης, «Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας στὴ Λέσβο (1908 - 1912)», *Λεσβιακά*, Δ' (1962), σ. 102 - 188.

41. Ὁ Μυριβήλης πῆγε ἐθελοντικά ὅπως πολλοὶ Μυτιληνιοί, ποὺ εἶχαν τὴν Τουρκικὴ ὀηκοσύνη τὸ 1912. Βλ. Γ. Βαλέτας, «Ὁ Μυριβήλης τῆς Μυτιλήνης», ὁ. π., σ. 926 - 929 καὶ Σ. Μυριβήλης, *Ὁ Παλαμᾶς στὴ ζωὴ μου*, Ἀθήνα 1963, σ. 83 - 84.

42. Κ. Λεομ. Οἰκονομόπουλος, «Νομικὸν καθεστὼς νήσου Λέσβου, 1912 - 23», *Λεσβιακά*, Ζ' (1978), σ. 135 - 144. Γιὰ τὴ συνθήκη τῆς Λωζάνης βλ. Γρηγ. Δαφνῆς, *Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ δύο πολέμων 1923 - 1940*, τ. 1, Ἀθήνα 1955, σ. 32 κ.ἑ.

43. Γ. Ἀριστειδῆς, ὁ. π., σ. 160. Ὁ Οἶκ. Τάξης, ὁ. π., σ. 63 ἀναφέρει: «Ἐξ ὅσων καλῶς γνωρίζομεν, οἱ πλεῖστοι τῶν χριστιανῶν κατοίκων Ἄδραμντιοῦ, Φρένελι, Ζεϊτενλί, Κεμέρι καὶ Δικελῆ εἰσι Λέσβιοι. Οὐκ ὀλίγοι δὲ ἀπὸ πολλῶν ἡδὲ ἐτῶν διαμένουσιν ἐν Σμύρνῃ...».

44. Σ. Μυριβήλης, *Ἀπ' τὴν Ἑλλάδα*, Ἀθήνα 1956, σ. 277.

45. Χαρακτηριστικὸς εἶναι ἕνας τίτλος σχολίου: «Μενιδιάτικη μανταλιτὴ».

46. Γ. Βαλέτας, «Ὁ Μυριβήλης τῆς Μυτιλήνης», ὁ. π., σ. 907 καὶ Ἀσημ. Πανσέληνος, ὁ. π., σ. 120 .

κι απ’ τόν έντονο έλληνικό τοπικισμό»⁴⁷. Ένα μέρος τής μυτιληναϊκής κοινωνίας δέν δείχνει μεγάλη ίκανοποίηση για τίς άλλαγές πού έχουν γίνει. Αυτόους έκφράζει ή «Καμπάνα».

‘Η παλιά πλούσια Μυτιλήνη δέν βαρυνόταν κι από ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα, τούς πρόσφυγες⁴⁸. ‘Η μικρασιατική καταστροφή όδηγεί στό νησί 58.000 περίπου ανθρώπους (‘Απρίλιος 1923), αυξάνει δηλαδή τόν πληθυσμό της κατά 50%⁴⁹.

‘Η «Καμπάνα» άπαιτεί τήν άραιώση τών προσφύγων, γιατί έχει δημιουρρηθεί κοινωνικό αλλά και οικονομικό πρόβλημα. ‘Από τήν άλλη μεριά ύπερασπίζεται τούς φτωχούς από τήν έκμετάλλευση τών «προσφυγοπατέρων». Φιλοξενεί επίσης άρθρα, πού πραγματεύονται τό ζήτημα τής άποκατάστασης γενικά τών προσφύγων, ένώ θεωρεί τούς «πολεμιστές πρόσφυγες» μιá ξεχωριστή ομάδα. Έρχεται συχνά σέ σύγκρουση με τήν εφημερίδα «Προσφυγική Φωνή», εφημερίδα πού ύποστηρίζει τά συμφέροντα τών προσφύγων⁵⁰.

‘Η στάση τής «Καμπάνας» άπέναντι στους πρόσφυγες ύπαγορεύεται από τό πρόβλημα τών μουσουλμανικών κτημάτων. Αυτά διεκδίκησαν κυρίως οί πρόσφυγες, αλλά ή άγροτική μεταρρύθμιση τοϋ 1917 έδινε τό δικαίωμα διεκδίκησεων και στους άκτήμονες γηγενείς. ‘Η εφημερίδα ύποστηρίζει τούς δεύτερους και ιδιαίτερα τούς εφέδρους άκτήμονες, στους όποιους ή πολιτεία πρέπει νά χρωστώ εύγνωμοσύνη για τήν πολεμική τους προσφορά. Τήν εποχή πού εκδίδεται ή «Καμπάνα» δέν έχει ρυθμιστεί καμιά από τίς διεκδικήσεις αυτές νομοθετικά.⁵¹ ‘Η ‘Επιτροπή ‘Αποκαταστάσεως

47. Σ. Μυριβήλης, *Λογοτεχνικό τέταρτο*, ‘Αθήνα 1962, σ. 188.

48. ‘Υπήρχαν πρόσφυγες μετά τό 1914 και εξέδιδαν τό 1916 τήν εφημερίδα «‘Αμυνα» αλλά δέν άποτελοϋσαν πρόβλημα.

49. D. Pentzopoulos, *The Balkan exchange of minorities and its impact upon Greece*, Paris [and] the Hague, Mouton & Co, 1962, σ. 96-97. Τό 1931 τό 46,8% τοϋ πληθυσμού τής πόλης ήταν πρόσφυγες, *δ. π.*, σ. 192.

50. Βλ. Θεματικό εύρητήριο για τήν ένασχόληση τής «Καμπάνας» με τούς πρόσφυγες. Διευθυντής τής προσφυγικής εφημερίδας είναι ό ‘Αθαν. Γκράβαλης και κυκλοφορεί τό 1923 και 1924. Οί διαφωνίες στην «Καμπάνα», άρ. 10, 29 Μάη 1923, 11, 3 ‘Θερ. 1923, 12, 12 ‘Θερ. 1923, 13, 19 ‘Θερ. 1923, 14, 26 ‘Θερ. 1923, 16, 10 ‘Άλων. 1923, 18, 24 ‘Άλων. 1923, 19, 31 ‘Άλων. 1923, 29, 9 ‘Οχτ. 1923, 35, 20 Νοεμ. 1923.

51. Μιά πρώτη έγκατάσταση (6.251 οικογενειών) τών προσφύγων «καθ’ ομάδες» γίνεται από τήν έποικιστική ύπηρεσία τοϋ δημοσίου, ‘Εμ. Τσουδερός, ‘Η άποξήμιωσις τών ανταλλαξίμων», ‘Αθήνα 1927, σ. 46-47. Τά κτήματα ανέλαβε ή ‘Εθνική Τράπεζα τό 1925 για νά άποκαταστήσει: α) πρόσφυγες και β) ιθαγενείς άκτήμονες με νόμιμα δικαιώματα σιά κτήματα (*δ. π.*). ‘Ως πρός τήν εφαρμογή τοϋ άγροτικού νόμου, στή Μυτιλήνη μέχρι τό 1927 δέν έχει άπαλλοτριωθεί κανένα κτήμα, Μπ. ‘Αλιβιζάτος, ‘Η μεταπολεμική εξέλιξις τής ‘Ελληνικής Γεωργικής Οικονομίας και ή επ’ αυτής επίδρασις τής ‘Αγροτικής Πολιτικής», ‘Αθήνα 1935, σ. 42, πίν. VIII.

Προσφύγων φαίνεται πώς δὲν εἶχε ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὴ Μυτιλήνη⁵². Τὰ πράγματα δὲν ξεκαθαρίζονται μέχρι τὸ τέλος περίπου τῆς δεκαετίας αὐτῆς. Δὲν εἶναι ἀνεξήγητη ἐπομένως ἡ ἐπιφυλακτικὴ ἀπέναντι τοῦς πρόσφυγες στάση τῆς ἐφημερίδας. Ὅσο κι ἂν ἀξίζουν τὴ συμπάθεια τῶν Μυτιληνῶν, δὲν παύουν νὰ εἶναι ἓνα ξένο σῶμα, ποῦ διεκδικεῖ τὴν ἀποκατάστασή του με τὶς περιουσίες τοῦ νησιοῦ.

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Ἡ πολιτικὴ θέση τῆς ἐφημερίδας εἶναι βενιζελικὴ⁵³. Ὅσο ὁ Πλαστήρας ἔχει τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας, ἡ «Καμπάνα» τὸν ὑποστηρίζει ἀνεπιφύλακτα. Στὶς ἐκλογές τοῦ 1923 ὑποστηρίζονται οἱ Φιλελεύθεροι - Δημοκρατικοί, συνδυασμὸς τοῦ ὁποῦο ἡγεῖται ὁ Γ. Παπανδρέου. Τὸ ψηφοδέλτιο αὐτὸ παίρνει τὴν πλειοψηφία στὸ νησί⁵⁴. Στὴ συνέχεια ἡ ἐφημερίδα ὑποστηρίζει τὸν Ἄλξ. Παπαναστασίου. Συμπαθεῖ τὴ Σοσιαλιστικὴ - ἐργατικὴ ἔνωση τοῦ Πασαλιῆ⁵⁵ καὶ ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ, τὸ ἐργατικὸ κόμμα τῆς Ἀγγλίας καὶ τοὺς ριζοσπάστες - σοσιαλιστὲς καὶ σοσιαλδημοκράτες τῆς Γαλλίας⁵⁶.

Οἱ ἰδεολογικὲς ἀπαντήσεις ποῦ δίνει ἡ ἐφημερίδα στὰ προβλήματα ποῦ παρουσιάστηκαν μποροῦν σχηματικὰ νὰ περιγραφοῦν ὡς ἑξῆς :

1. Κριτικὴ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος γιὰ λογαριασμὸ τῶν «λαϊκῶν τάξεων», ὑποστήριξη τοῦ Κράτους - προστάτη τῶν πολιτῶν με κοινωνικὴ περίθαλψη, ἴσες εὐκαιρίες, παροχές, φορολογία τοῦ Κεφαλαίου.
2. Ἰδεολογικὴ χρῆση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων τῶν ἐφένδρων.
3. Διαφωνία με τὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία.
4. Εἰρηνόφιλη στάση με ἔθνικες δεσμεύσεις.
5. Ἄνοχη τῆς προσωρινῆς κατάλυσης τοῦ φιλελεύθερου συστήματος.
6. Ἀντίθεση στὸν ἀνερχόμενο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη φασισμό τῆς Εὐρώπης.
7. Ἐθνικισμὸς ποῦ συνδυάζεται με τὶς «ἀρετὲς τῆς φυλῆς» καὶ τὸν «Αἰγαιοπελαγίτικο πολιτισμὸ».

52. Τὰ ἀνταλλάξιμα κτήματα τοῦ νησιοῦ δὲν εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴν ΕΑΠ, βλ. Δημοσθ. Σ. Στεφανίδης, *Ἀγροτικὴ Πολιτικὴ ἐπὶ συλλεκτικῶν ἔργων*, Ἀθήνα 1948, σ. 424, σημ. 1.

53. Ὁ Μυριβήλης ἦταν ἀπὸ παλιὰ βενιζελικός, βλ. Σ. Μυριβήλης, *Ὁ Παλαμᾶς...*, ὁ. π., σ. 81 - 82, Γ. Βαλέτας, *Ὁ Μυριβήλης τῆς Μυτιλήνης*, ὁ. π., σ. 947, Ε. Λευκοπαρίδης (ἐπιμ.), *Ἀλλολογογραφία τῆς Π. Σ. Δέλτα 1906 - 1940*, Ἀθήνα [1956], σ. 483.

54. «Σάλπιγγ», 18 Δεκ. 1923 (Ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν).

55. ἀρ. 53, 18 Μαρτ. 1924, 25(78), 14 Αὐγ. 1924.

56. ἀρ. 28, 2 Ὀχτ. 1923, 46, 26 Γεν. 1924 — ἀρ. 9(62), 20 Μάη 1924, 34 (87), 19 Ὀχτ. 1924.

1. ‘Η «Καμπάνα» υποστηρίζει τις «λαϊκές τάξεις», που κατά τη γνώμη της είναι οι εργάτες, οι ιδιωτικοί και δημόσιοι υπάλληλοι, οι γεωργοί, οι δάσκαλοι, οι πρόσφυγες χωρίς περιουσία⁵⁷ και οι ξεφεδροι. Σε σειρά άρθρων με τίτλο «Δημοκρατικές αρχές» διαβάζουμε για τις λαϊκές ελευθερίες, για το ρόλο του Κράτους - προστάτη των πολιτών, για τη δίκαιη κατανομή του πλούτου, για τη συμμετοχή των εργατών στα κέρδη των επιχειρήσεων, για την κοινωνική περίθαλψη· παράλληλα προτείνεται αγροτικό πρόγραμμα με περιορισμένη την αγροτική ιδιοκτησία και φορολογία του κεφαλαίου⁵⁸. Στο β’ εφεδρικό συνέδριο εκτός από τα καθαρά εφεδρικά ζητήματα συζητούνται «Ζητήματα παλλεσβιακής φύσεως» δηλαδή θίγονται όλα όσα είχαν δημοσιευθεί στα άρθρα που αναφέρθηκαν⁵⁹. ‘Η «Καμπάνα» τέλος θεωρεί αίτια όλων των προβλημάτων το κοινωνικό σύστημα, που πρέπει ν’ αλλάξει⁶⁰.

2. Για την αλλαγή του κοινωνικού συστήματος κύριος μοχλός είναι οι ξεφεδροι, οι οποίοι θεωρούνται ξεχωριστή κοινωνική «τάξη»⁶¹. ‘Η δικαίωση των αγώνων τους με την πλήρη οικονομική αποκατάσταση αλλά και τη συμμετοχή τους στην εξουσία είναι προϋπόθεση για οποιαδήποτε αλλαγή στην πολιτική και κοινωνική ζωή. Έτσι στις εκλογές του 1923 ή εφημερίδα αγωνίζεται να προταθούν υποψήφιοι εκλεγμένοι από τους εφένδρους και κυρίως ξεφεδροι, ιδιότητα που θεωρούσε εγγύηση για τη σωστή δράση τους στο Κοινοβούλιο.

Κατά την «Καμπάνα» όμως ο αγώνας των πολεμιστών που γύρισαν δέν έχει μόνο πρακτικούς στόχους· είναι «ένας ένδιάμεσος σταθμός» για τη «φυλετική ανόρθωση»⁶² και τη «νεοελληνική επανάσταση»⁶³. «‘Η αποστολή μας είναι αποστολή ιστορική»⁶⁴. Οι ξεφεδροι είναι στοιχείο πρωτοπορίας για κάθε «ανάμορφωτική εξέλιξη»⁶⁵, είναι ο «νέος κόσμος»⁶⁶. Μ’ άλλα λόγια είναι η κινητήρια δύναμη για κάθε κοινωνική αλλαγή. Ποιά είναι όμως τα στοιχεία που δημιουργούν την πίστη της εφημερίδας στους εφέ-

57. άρ. 17, 17 ‘Αλων. 1923, 43, 8 Γεν. 1924, 48, 12 Φλεβ. 1924, 10(63), 27 Μάη 1924.

58. «Δημοκρατικές αρχές»: άρ. 34, 13 Νοεμ. 1923, 35, 20 Νοεμ. 1923, 36, 27 Νοεμ. 1923.

59. Ειδική έκδοση άρ. 12, 13, 14 (65, 66, 67). Θεριστής 1924.

60. άρ. 34, 13 Νοεμ. 1923, 49, 19 Φλεβ. 1924. Στα φύλλα άρ. 19, 31 ‘Αλων. 1923 και 48, 12 Φλεβ. 1924 το κεφάλαιο αντιμετωπίζεται ως έθρρός.

61. άρ. 5, 24 ‘Απρ. 1923, 15, 3 ‘Αλων. 1923, 8(61), 13 Μάη 1924. Στην αντίληψη αυτή της «Καμπάνας» κάνει κριτική ο Κ. Δεσποτόπουλος στην ανταπόκριση από το εφεδρικό συνέδριο, που δημοσιεύει στην εφημερίδα «‘Ελεύθερος Λόγος» ‘Αθηνών (6 ‘Ιουλ. 1924).

62. άρ. 41, 25 Δεκ. 1923.

63. άρ. 27, 25 Σεπτ. 1923.

64. άρ. 41, 25 Δεκ. 1923.

65. άρ. 19(72), 20 ‘Αλων. 1924.

66. άρ. 5, 24 ‘Απρ. 1923.

δρους; Είναι αυτοί που πολέμησαν δέκα χρόνια για την πατρίδα, είναι οί μόνοι που απέκτησαν την ώριμότητα του άληθινού Έλληνα πολίτη, είναι οί μόνοι άμέτοχοι στις εϋθύνες για την εθνική καταστροφή. Έπομένως ή γνώμη τους και ή συμμετοχή τους στη λειτουργία του έλληνικού κράτους είναι ή μοναδική σωτηρία.

Δέν βρίσκουμε την ίδια αντίληψη στον «Έφεδρικό Άγώνα» τής Κρήτης, με τον όποιο ή «Καμπάνα» συμφωνεί πολιτικά. Ή εφημερίδα προσπαθει να διαμορφώσει μιá ιδεολογία κάποιας κοινωνικής άλλαγής, όπου οί έφεδροι είναι πρωταγωνιστές.

3. Το πρόβλημα των πολεμιστών που γυρίζουν άπ' τó μέτωπο άποτελεί, όπως είδαμε, κεντρικό στοιχείο τής προπαγάνδας του ΚΚΕ την ίδια εποχή. Ή «Καμπάνα» δέν συμφωνεί με την ιδεολογική άπάντηση, που δίνει τó κόμμα αυτό στο πρόβλημα. «Τó γκρέμισμα των άστικών καθεστώτων είναι ένα πρᾶμα μοιραίο και αναπότρεπτο γιατί τά σπέρματα τής άποσυνθέσεώς του βρίσκονται μες τόν ίδιο τόν όργανισμό του»⁶⁷. Κάθε προσπάθεια έπομένως για τή βίαιη άνατροπή του είναι άσύμφορη για τίς λαϊκές τάξεις, γιατί όδηγει στην άναρχία. Ή εφημερίδα χαρακτηρίζει «προκεχωρημένες» τίς ιδέες των κομμουνιστών που όταν «δημιουργούν άπόπειρες εισβολής μέσα στον κύκλο των κοινωνικών και κρατικών θεσμών» άποτελούν φαινόμενα άναρχικά⁶⁸. Και καταλήγει: «Θέλουμε λοιπόν ένόσο ζούμε σε άστικό κράτος να ζήσουμε όπως όπως μέσα στον τόπο μας δίχως νάμαστε [...] επαναστατικό στοιχείο άντίκρου στην άστική οικονομική πολιτική του κράτους»⁶⁹. Ή κοινωνική άλλαγή πρέπει να γίνει άλλά χωρίς βίαιες άνατροπές. Δέν θέλει επίσης να δέχεται διαταγές άπό κάποιο κέντρο, πράγμα για τó όποιο κατηγορεί τίς Ένώσεις των Παλαιών Πολεμιστών, και να είναι «όργανο άψυχο δίχως σκέψη και δίχως συνείδηση»⁷⁰. Ή εφημερίδα και ειδικά ό Μυριβήλης έχει μιá ιδιαίτερη ευαισθησία στο θέμα τής εξάρτησης ιδεολογικής ή άλλης.

Οί θέσεις τής «Καμπάνας» είναι πολú κοντά σ' αυτές του Άλέξ. Παπαναστασίου, ό όποίος θεωρεί πρόωρη την επανάσταση στη Ρωσία⁷¹ και πιστεύει στη φιλική συνεννόηση των τάξεων⁷². Άντίστοιχα ή εφημερίδα καταδικάζει τίς βίαιες άλλαγές, όπως είδαμε, και ύποστηρίζει πώς όλες οί κοινωνικές δυνάμεις πρέπει να βρίσκονται σε συνεργασία για να «αυξά-

67. άρ. 11(64), 5 Θερ. 1924.

68. άρ. 22(75), 31 Άλων. 1924.

69. άρ. 7(60), 6 Μάη 1924.

70. άρ. 24(77), 10 Αύγ. 1924.

71. Άλέξ. Παπαναστασίου, *Μελέτες, λόγιοι, έργα*, Άθήνα 1957 (φωτ. ανατύπωση), Μέρος Α', σ. 315.

72. *ό. π.*, σ. 389 - 392.

νει ἡ παραγωγή καὶ νὰ προοδεύει ὁ λαός»⁷³. Στὸ θέμα ἐπίσης τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ «κομμουνιστικοῦ κινδύνου» συμφωνοῦν: ἂν τὸ κράτος φροντίζει γιὰ τοὺς πολίτες ὁ κομμουνισμὸς δὲν θὰ πείθει, θὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ θεωρία⁷⁴.

Αὐτὴ ἡ διαφωνία μὲ τὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία ἔχει σχέση μὲ τὸν τρόπο πὸς ἀντιμετωπίζει ἡ ἐφημερίδα τὸν πόλεμο καὶ τὴ βιαιότητα γενικά.

4. Ἡ «Καμπάνα» εἶναι ἡ πολιτικὴ ἔκφραση τοῦ ἀντιπολεμικοῦ Μυριβήλη, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀρχίσει νὰ γράφει λογοτεχνία μ' αὐτὸ τὸ θέμα ἀπὸ τὸ 1914⁷⁵. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἐκεῖ δημοσιεύεται ἡ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ», ἡ ἐφημερίδα ἐκθειάζεται ἀπὸ τὸν Louis Roussel, ἐκδότη τοῦ περιοδικοῦ "Libre", καὶ χαρακτηρίζεται «εἰρηνόφιλη»⁷⁶. Ἀλλωστε ἡ τέταρτη σελίδα πολὺ συχνὰ φιλοξενεῖ ἀντιπολεμικὴ λογοτεχνία.

Ἀπὸ τίς λυρικὲς ἀντιπολεμικὲς ἐξάρσεις, ὅπως: «τὸ φτωχὸ κομμάτι τῆς γῆς πὸς φυτρῶνει τὸ σπάνιο ἀφτὸ λουλούδι τῆς εἰρήνης»⁷⁷, ἡ «Καμπάνα» ὀδηγεῖται στὴν ἀναγωγή τοῦ φαινομένου «πόλεμος» στοὺς οἰκονομικοὺς ἀνταγωνισμοὺς. Ἡ ἀντίληψή της εἶναι πολὺ κοντὰ σ' αὐτὴ τῶν ἀριστερῶν σοσιαλιστῶν στὶς ἀρχὲς τοῦ πολέμου⁷⁸.

Στὸ β' ἐφεδρικοῦ συνέδριο ὁ Μυριβήλης κι ὁ Λεφκίας προτείνουν νὰ γίνεи μνημόσυνο γιὰ ὅλους τοὺς νεκροὺς τοῦ πολέμου καὶ ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Ἕλληνας: «Οἱ ἄνθρωποι πὸς μᾶς σκότωσαν καὶ οἱ ἄνθρωποι πὸς σκοτώσαμε βιασμένοι κάτω ἀπὸ τὴ βία μᾶς σκληρῆς πιέσεως εἶνε ἐξ ἴσου "θύματα"»⁷⁹.

Ἡ «Καμπάνα» διαφωνεῖ μὲ τοὺς Παλαιοὺς Πολεμιστῆς, πρῶτον γιατί, ὅπως εἶδαμε, διαφωνεῖ μὲ τοὺς κομμουνιστῆς γενικά καὶ δευτερον γιατί τὴν ἐνοχλεῖ τὸ σύνθημα «Πόλεμος κατὰ τοῦ Πολέμου»: «Γιατὶ κατ' ἀρχὴν

73. ἀρ. 34, 13 Νοεμ. 1923.

74. ἀρ. 23(76), 3 Αὐγ. 1924 καὶ Ἄλεξ. Παπαναστασίου, ὁ. π., σ. 398 - 399 (ἀντίστοιχο σχόλιο).

75. M. Vitti, *Ἡ ἰδεολογικὴ λειτουργία...*, ὁ. π., σ. 90.

76. "Libre" (ἐκδ. Louis Roussel, Rue Sina 31) Athènes, 17 Juin 1924, No 20: M. S. Myrivilis dirige avec distinction le journal Kambana qui parait à Mitylene chaque Mardi. En principe, Kambana est le journal des réservistes, de ceux, comme dit l'Oeuvre, "qui ont des droits sur nous". Il defend leurs intérêts avec vigueur et équité. C'est un journal pacifiste, dans toute la mesure [...] où le pacifisme est actuellement applicable.

77. ἀρ. 51, 4 Μαρτ. 1924.

78. ἀρ. 11, 3 Θερ. 1923, 16, 10 Ἄλων. 1923, 50, 26 Φλεβ. 1924, 11(64), 5 Θερ. 1924.

79. ἀρ. 11(64), 5 Θερ. 1924. Ἡ πρόταση δὲν ψηφίζεται ἀπὸ τοὺς συνέδρους. Δὲν μποροῦν νὰ δεχτοῦν ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἶναι «θύματα».

ἀποστρεφόμαστε τὰ αἵματα εἴτε σὲ “ἔθνικούς ἐχθρούς” ἀνήκουν εἴτε σὲ “ἀντιπρολεταριακούς”⁸⁰.

Ἐπὶ τὴν ἀντιπαθεῖς γι’ αὐτὴν εἶναι καὶ οἱ ἀνώνυμοι ρήτορες τῶν καφενείων καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ποῦ διεκδικοῦν πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἔτσι ὁ Κουνδύλης καὶ ὁ Πάγκαλος εἶναι ἀπὸ τὶς προσωπικότητες ποῦ ἔντονα θίγει στὰ σχόλια τῆς, παρόλο ποῦ ἀνῆκαν τότε στὴν παράταξη Παπαναστασίου καὶ ἦταν ἀδιάλλακτοι στὸ θέμα τῆς ἀπομάκρυνσης τῆς βασιλείας⁸¹. Ὁ Μεταξᾶς —ἐδῶ συμφωνεῖ ὅλο τὸ βενιζελικὸ στρατόπεδο— εἶναι «ὁ Πρωσοέλληνας χαλβαδοστρατηγός»⁸².

Μέχρι τὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ ἀντίθεση τῆς «Καμπάνας» μὲ τὸν πόλεμο φαίνεται ἀπόλυτη, χωρὶς κανένα περιορισμό. Ἐπὶ τὴν ἀντιπαθεῖς γι’ αὐτὴν εἶναι καὶ οἱ ἀνώνυμοι ρήτορες τῶν καφενείων καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ποῦ διεκδικοῦν πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἔτσι ὁ Κουνδύλης καὶ ὁ Πάγκαλος εἶναι ἀπὸ τὶς προσωπικότητες ποῦ ἔντονα θίγει στὰ σχόλια τῆς, παρόλο ποῦ ἀνῆκαν τότε στὴν παράταξη Παπαναστασίου καὶ ἦταν ἀδιάλλακτοι στὸ θέμα τῆς ἀπομάκρυνσης τῆς βασιλείας⁸¹. Ὁ Μεταξᾶς —ἐδῶ συμφωνεῖ ὅλο τὸ βενιζελικὸ στρατόπεδο— εἶναι «ὁ Πρωσοέλληνας χαλβαδοστρατηγός»⁸².

5. Ἡ περίοδος τοῦ Μεσοπολέμου στὴν Ἑλλάδα χαρακτηρίζεται ἀπὸ συνεχῆ στρατιωτικὰ πραξικοπήματα. Ἡ «Καμπάνα» ζεῖ ἕνα ἀπ’ αὐτὰ, τὴν «ἐπανάσταση» τοῦ Πλαστήρα. Εἶδαμε πῶς τὸν ὑποστηρίζει ἀνεπιφύλακτα. Ἀποδέχεται δηλαδὴ τὴν ἀναστολὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Κοινοβουλίου καὶ τὸ στρατιωτικὸ νόμο ποῦ ἔχει ἐπιβληθεῖ στὸ ὄνομα τῆς «Ἐθνικῆς Σωτηρίας»⁸³. Ἄς σημειωθεῖ πῶς ἡ Μυτιλήνη εἶχε ἐνεργὸ ἀνάμειξη στὸ κίνημα⁸⁴. Ἡ ἀποδοχὴ δὲν εἶναι σιωπηρὴ: «Αὐτὰ ὅλα συλλογίζεται ἡ Ἐπανάσταση [τὸν παλαιοκομματισμὸ] καὶ διαβολόστειλε τοὺς κοινοβουλευτισμοὺς καὶ τὰ ἄλλα κολοκύθια ποῦ λέγονται ἐλευθερίες λαϊκῆς ἐνῶ δὲν εἶναι παρὰ ἀδιάκοπη τυραννία ξαίμασμα καὶ καταστροφὴ»⁸⁵. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ δὲν ἔχει μόνον ἡ «Καμπάνα». Κανεὶς ἀπὸ τὴ βενιζελικὴ παράταξη δὲν ἐνοχλεῖται, τουλάχιστον στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ μὴ λειτουργία

80. ἀρ. 7(60), 6 Μάη 1924 καὶ ἀρ. 34(87), 19 Ὀχτ. 1924. Ζητᾶ ἐπίσης νὰ μπεῖ ἡ δημοκρατία στὴ ζωὴ τοῦ φαντάρου (ἀρ. 40, 17 Δεκ. 1923).

81. ἀρ. 10, 29 Μάη 1923, 34, 13 Νοεμ. 1923, 37, 4 Δεκ. 1923, 38, 10 Δεκ. 1923, 39, 15 Δεκ. 1923, 40, 17 Δεκ. 1923, 42, 1 Γεν. 1924, 53, 18 Μάρτ. 1924, 33 (86), 12 Ὀχτ. 1924, 34(87), 19 Ὀχτ. 1924.

82. ἀρ. 31, 23 Ὀχτ. 1923.

83. ἀρ. 1(54), 25 Μάρτ. 1924.

84. ἀρ. 24(77), 10 Αὐγ. 1924.

85. «Ἐλευθερον Βῆμα», 5 Ὀκτ. 1922 («Διάγγελμα τῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς τὸν λαόν»).

86. Κ. Ἀθάνατος, *Τὸ Ἐθνικὸν κίνημα Χίου καὶ Μυτιλήνης*, Ἀθήνα 1923, σ. 30.

87. ἀρ. 7, 8 Μάη 1923 καὶ παρόμοια σχόλια ἀρ. 4, 7 Ἀπρ. 1923, 20, 7 Τρυφ. 1923, 24, 4 Σεπτ. 1923.

τοῦ Κοινοβουλίου μπροστὰ στὸ πρόβλημα τῆς καταρρακωμένης ἐθνικῆς ἀξιοπρέπειας. Ὅρισμένοι μάλιστα ἀναζητοῦν ἓνα ἰσχυρὸ ἄνδρα — μὲ πρότυπο τὸν Μουσολίνι — νὰ σώσει τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἔθνους⁸⁸.

6. Ἡ «Καμπάνα» δὲν συμπαθεῖ καθόλου τὸν Μουσολίνι καὶ τὸ φασιστικὸ κίνημα. Ταυτίζει σ' ἓνα σχόλιό της τὸν Μουσολίνι μὲ τὰ συμφέροντα τῶν μεγαλοβιομηχάνων τῆς Β. Ἰταλίας καὶ ἐλπίζει στὴν ἀντιπαράθεση τῶν φασιστικῶν φαλάγγων μὲ τὴν «σοσιαλιστικὴ ἐργατιά» τῆς Ἰταλίας⁸⁹. Ἀντιδρᾶ ἐξάλλου ἔντονα, ὅταν κάποτε οἱ Σύνδεσμοὶ Ἐθνικῆς Σωτηρίας χαρακτηρίζονται φασιστικοί⁹⁰.

Μόνο τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σαφεῖς ἀντίπαλοι τῆς φασιστικῆς ἰδεολογίας. Ἡ ἐφημερίδα δὲν τάσσεται μὲ τὴν πλευρὰ αὐτῆ. Στὴν περίπτωσή μας, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ γενικότερο ἀντιστρατοκρατικὸ πνεῦμα ποὺ διαπνέει τὴν «Καμπάνα», φαίνεται πὼς πρόκειται κυρίως γιὰ διαφωνία πρὸς τὸ στρατοκρατικὸ πνεῦμα τοῦ φασισμού.

7. Ἀναλύθηκε παραπάνω ἡ ἔμμονὴ τῆς «Καμπάνας» στὰ τοπικὰ προβλήματα. Στὴ δευτέρη περίοδο τῆς κυκλοφορίας της διαβάζουμε στὴν προμετωπίδα: «Νὰ καλλιεργηθεῖ στὰ νησιά μας ἡ Αἰγαιοπελαγίτικη Ἰδέα». Πρόκειται γιὰ λογοτεχνικὴ ὑπερβολὴ ὀφειλόμενη στίς λογοτεχνικὲς εὐαισθησίες τοῦ ἐκδότη Μυριβήλη ἢ μήπως παραπέμπει σὲ μιὰ μορφή ἐθνικισμοῦ; Ἐπειδὴ ὁμως καὶ ἡ λογοτεχνικὴ εὐαισθησία δὲν εἶναι ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου, ἡ δευτέρη ἀπάντηση μοιάζει πιθανότερη. Ἐχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ μορφή ἐθνικισμοῦ, ποὺ ἐπίκεντρό του δὲν εἶναι ἡ Παλιὰ Ἑλλάδα ἀλλὰ τὸ Αἶγαῖο.

Ὅνειρο τῆς ἐφημερίδας εἶναι οἱ Ἐνώσεις Ἐφέδρων τῶν νησιῶν νὰ ἀποτελέσουν μιὰ «Αἰγαιοπελαγίτικη Ὅμοσπονδία». Ἔτσι ἀνακοινώνει μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴν ἴδρυση τῶν ἐνώσεων Λήμνου, Σάμου, Χίου καὶ Ἰκαρίας: «Τὸπαμε καὶ τὸ ξαναλέμε. Τὸ γενικὸ πρόγραμμά μας στριφογυρνᾷ γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴ βασικὴ ἀρχή. Ἐχουμε τὴν πεποίθηση πὼς ἀπ' τὸ Αἶγαῖο θὰ ξεπηδήσουν τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ χρειάζονται γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς φτωχῆς Ἑλλάδας μας»⁹¹. Μὲ ἀφορμὴ κάποιους ἀγῶνες ὅπου συμμετέχει ὁ Παλλεσβιακὸς γυμναστικὸς σύλλογος ἐνθουσιάζεται: «Αὐτὰ ὅλα εἶνε ἡ καλλιέργεια τῆς Αἰγαιοπελαγίτικης Ἰδέας. Εἶνε ἡ ἀνάδειξη τοῦ Αἰγαιοπελαγίτικου πολιτισμοῦ. . .»⁹² Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκδοσῆς της διαβάζουμε:

88. Στὴν ἐφημερίδα «Πατρίς» (9 Φεβρ. 1923) βρίσκουμε ἄμεσο συσχετισμὸ Μουσολίνι - Πλαστήρα, ἐκτὸς ἀπὸ τίς τακτικὲς ἀνταποκρίσεις ἀπὸ τὴν Ἰταλία ποὺ εἶναι ὄχι σπάνια θετικὲς (2 Φεβρ. 1923, 5 Φεβρ. 1923, 15 Μαρτ. 1923). Ὑπάρχουν βέβαια πάντα οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ φιλελευθερισμοῦ («Ἐλευθερον Βῆμα», 16 Σεπτ. 1923).

89. ἀρ. 24 4 Σεπτ. 1923 καὶ ἄλλο σχόλιο 33(86), 12 Ὀχτ. 1924.

90. ἀρ. 23, 28 Τρυγ. 1923.

91. ἀρ. 19(72), 20 Ἀλων. 1924.

92. ἀρ. 29(82), 18 Σεπτ. 1924.

«Ἀπ' τὰ ὠραία νησιά μας θὰ ξεπηδήξει ροδοκόκκινη ἡ καινούρια Ἑλλάδα. Ἄκμαία, τίμα καὶ πολιτισμένη»⁹³.

Σ' ἄλλα σημεῖα προβάλλεται ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς: διανύεται ἕνας δρόμος πού ἔχει στόχο τὴ «φυλετική ἀνόρθωση»⁹⁴, ἐνῶ οἱ «ἀρετὲς τῆς φυλῆς» πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν ξανά⁹⁵. Ὅταν αὐτὸ συμβεῖ θὰ μπορούμε νὰ μιλοῦμε γιὰ «Νεοελληνικὴ ἀναγέννηση»⁹⁶, γιὰ «Νεοελληνικὴ Ἐπανάσταση»⁹⁷, γιὰ «Ἐθνικὴ ἀναδημιουργία»⁹⁸. Ἐχουν καταρρεύσει πιά τὰ σύμβολα τῆς νεοελληνικῆς ἰδεολογίας, πρέπει νὰ βρεθεῖ κάτι ἄλλο πού θὰ στηρίξει τὶς προσδοκίες τῶν ἀπογοητευμένων. Ἡ «Καμπάνα» ἐκφράζει αὐτὴ τὴν ἀμφισβήτηση ἀπ' τὴν σκοπιὰ ὅμως τῶν Νέων χωρῶν. Ἐθνος - φυλὴ καὶ συνεκτικὸς κρίκος τὸ Αἰγαῖο μὲ τὴν ἰδιαιτερότητά του. Προσπαθοῦν ἄραγε οἱ Νέες χῶρες νὰ ἐπιβάλουν τοὺς δρους τους στὴν Παλιὰ Ἑλλάδα;

Μέσο πάντως γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Νέας Ἑλλάδας δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ παλιὸ πολιτικὸ σύστημα. Ἡ ἐφημερίδα ἀναζητεῖ μιὰ «ὀργάνωση πού πάνω ἀπὸ τὶς τάξεις καὶ τὰ ἐπαγγέλματα θὰ ἤπλωνε τὰ εὐγενῆ της δίχτυα σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα τοῦ ἐθνικοῦ, ὅπου ἡ ἄσβηστη ἐλληνικὴ φιλοπατρία θὰ ἐσήκωνε τὰ χέρια τῶν πατριωτῶν στὸν ἱερὸ ὄρκο μιᾶς θρησκευτικῆς ἐθνολατρείας»⁹⁹.

Ἡ καινούρια Ἑλλάδα θὰ φτιαχτεῖ μὲ κύριο μοχλὸ τοὺς ἐφέδρους, καὶ γενικὰ τοὺς νέους, πού εἶναι πάντα ἡ πρωτοπορία¹⁰⁰. Σημασία γιὰ τὴν ἐφημερίδα ἔχει καὶ ἡ σωματικὴ ἄσκηση τῶν νέων· ἔτσι ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἰδρυση γυμναστηρίου¹⁰¹ καὶ δημοσιεύει πάντα τὸ πρόγραμμα τοῦ γυμναστικοῦ συλλόγου.

Συνοψίζοντας διαπιστώνουμε, ὅτι ἡ «Καμπάνα» πιστεύει στὶς ἀρετὲς τῆς φυλῆς καὶ στὸ μέλλον τοῦ ἔθνους, στὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ Αἰγαίου, στηρίζεται στοὺς ἐφέδρους γιὰ κάθε ἀλλαγὴ, πρεσβεύει τὴν κοινωνικὴ

93. ἀρ. 2, 3 Ἄπρ. 1923. Γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ Αἰγαίου στοὺς λογοτέχνες τῆς γενιᾶς τοῦ '30 βλ. Μ. Vitti, *Ἡ γενιά τοῦ '30. Ἰδεολογία καὶ μορφή*, Ἀθήνα 1977, σ. 212 - 215.

94. Βλ. σημ. 62.

95. ἀρ. 14, 26 Ἐφρ. 1923.

96. ἀρ. 41, 25 Δεκ. 1923.

97. ἀρ. 27, 25 Σεπτ. 1923.

98. ἀρ. 9(62), 20 Μάη 1924.

99. ἀρ. 15, 3 Ἄλων. 1923. Ὁ Μυριβήλης μίλοῦσε καὶ παλιότερα γιὰ «Ἐθνικισμό» («Σάλπιγξ», 21 Ἰουλ. 1915), γιὰ «Ἐθνος» («Σάλπιγξ», 24 Ἰουλ. 1915) καὶ γιὰ «Ἑλληνικότητα» («Σάλπιγξ», 4 Ὀκτ. 1914).

100. ἀρ. 19(72), 20 Ἰουλ. 1924. Ἐνδιαφέρουσα σύγκριση θὰ μπορούσε νὰ γίνει μὲ ἀνάλογες ἀπόψεις τοῦ Γ. Θεοτοκά καὶ ἄλλων ἐκπροσώπων τῆς γενιᾶς τοῦ '30. Βλ. Μ. Vitti, *Ἡ γενιά...*, ὁ. π., σ. 60 - 62.

101. Βλ. Θεματικὸ εὑρετήριο.

άλλαγή, αντιπαθεί όμως και τους κομμουνιστές και τους φασίστες. Πρόκειται για μιá ιδεολογία όχι σαφή, που άλλοτε παραπέμπει στις ιδεολογίες που γεννούν τá αυταρχικά καθεστώτα στην Εύρώπη, και άλλοτε στη συνέχεια τής δεύτερης σοσιαλιστικής διεθνούς.

Στην Εύρώπη ή κρίση του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος, αποτέλεσμα του πολέμου, τής Ρώσικης επανάστασης και τής οικονομικής κρίσης, έχει βρεί την έκφρασή της στη δημιουργία δύο βασικών αντιπάλων, του φασισμού και του μπολσεβικισμού¹⁰². Παρόμοια κρίση του κοινοβουλευτισμού ύπάρχει και στην Ελλάδα παρ' όλο που εδώ ó φιλελευθερισμός έχει άλλη μορφή¹⁰³. Έτσι γίνονται άλληπαλληλα στρατιωτικά κινήματα. Ο δεκάχρονος πόλεμος που κατέληξε στη μικρασιατική καταστροφή και στην είσοδη 1.300.000 περίπου προσφύγων έχει δημιουργήσει πολλαπλά προβλήματα. Στην Ελλάδα όμως δέν συναντούμε τους δύο βασικούς αντιπάλους διαμορφωμένους με σαφήνεια. Τό ελληνικό κομμουνιστικό κόμμα προσπαθεί να αυτοπροσδιοριστεί μέσα από κρίσεις έσωτερικές¹⁰⁴. Οί αντίπαλοί του δέν έχουν τίποτα κοινό μεταξύ τους στις απόψεις· είναι πολιτικοί, που είτε áκολουθοϋν την παράδοση του βενιζελισμού είτε του φιλοβασιλισμού. Υπάρχουν ανάμεσά τους θαυμαστές του Μουσολίνι, ενώ άπειλές για τη διάλυση του Κοινοβουλίου άκούγονται κι άπ' τις δύο πλευρές¹⁰⁵. Παράλληλα υπάρχουν διανοούμενοι που διακηρύσσουν τόν αντιδογματισμό τους· χαρακτηριστικό παράδειγμα ó Θεοτοκάς¹⁰⁶. Σ' αυτούς πρέπει να ένταχθεί ó Μυριβήλης και ή «Καμπάνα»: «Είμαστε έξω από όλα τά κόμματα, ανεξάρτητοι ήθικώς και έλεύθεροι συνειδησιακώς. Γιατί σε κανενός τις βρωμιές δέν έχουμε άνακατευτή.

102. E. Nolte, *Die Krise des liberalen Systems und die Faschistischen Bewegungen*, München 1968, σ. 19 - 69, Reinh Kühnl, *Μορφές άστικής κυριαρχίας. Φιλελευθερισμός - Φασισμός*, Θεσ/νίκη 1980, σ. 163 - 168.

103. L. Stavrianos, *Balkans since 1453*, New York 1958, σ. 608 - 615, Κ. Τσουκαλάς, *Κοινωνική ανάπτυξη και Κράτος. Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Αθήνα 1981, σ. 293 - 321.

104. Α. Έλεφάντης, ό. π., σ. 21 - 111.

105. Θ. Βερέμης, *Οί έπεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916 - 36*, Αθήνα 1977, σ. 159 - 167. Ο Άλ. Παπαναστασίου στη συζήτηση τής 8. 12. 1924 στη Βουλή λέει: «Έκείνο τó όποϊον είναι ούσιαστικόν είναι τó έξης· ότι συστηματικώς από τás φιλικάς πρós την κυβέρνησιν [Μιχαλακοπούλου] έφημερίδας διατυπύται ή άπειλή τής διαλύσεως του σώματος», (*Πρακτικά τής Βουλής*, 1924, τ. 3ος, σ. 556). Παρόμοια μαρτυρία στοϋ Σερ. Μάξιμου, *Κοινοβούλιο ή δικτατορία*, επανέκδ., Αθήνα 1975, σ. 7 - 8.

106. Γ. Θεοτοκάς, *Έλεύθερο Πνεϋμα*, επανέκδ., Αθήνα 1973, με εισαγωγή Κ. Θ. Δημαρῶ, σ. κδ', 19 - 20, 27, 73 - 74, 164. Πβ. Μ. Vitti, *Η γενιά... ό. π.*, κεφ. «Πέρα από τόν κομμουνισμό», σ. 62 - 65.

Με την ίδια απέχθεια που αντικρύζουμε τον Κωσταντινισμό, αντικρύζουμε και κάθε άλλον απολυταρχισμό πολιτικόν και κάθε άλλην κλίκα δουλική, οποιασδήποτε φίρμας, που είναι αντίθετος στην ελεύθερη Έλληνική μας ψυχή»¹⁰⁷.

Αυτός ο «αντιδογματισμός» που χαρακτηρίζει κι άλλους εκπροσώπους της γενιάς του '30 είναι ένα θέμα που θάπρεπε να ερευνηθεί ειδικά. Η άποσαφήνιση των έπιρροών και κυρίως των κοινωνικών ριζών αυτού του φαινομένου θά βοηθήσει στην ανάλυση της ιδεολογίας του μεσοπολέμου. Σε μιὰ έρευνα μ' αυτό τὸ αντικείμενο ή «Καμπάνα» είναι μιὰ χρήσιμη πηγή.

ΘΕΜΑΤΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΗΣ «ΚΑΜΠΑΝΑΣ»

Οί κατηγορίες του έφρετηρίου που ακολουθεί είναι συνοπτικές γιατί στόχος του δέν είναι ν' αποκαταστήσει πλήρως τὰ περιεχόμενα, αλλά νά δείξει τὰ βασικά ενδιαφέροντα της έφημερίδας. Προέρχεται από τις περιλήψεις των περιεχομένων, που έχουν γίνει για τή διευκόλυνση της μελέτης. Λογοτεχνικές ειδήσεις δέν σημειώνονται, γιατί υπάρχουν σχεδόν πάντοτε στην τελευταία σελίδα της έφημερίδας. Στην ίδια σελίδα προβάλλεται και κάθε καλλιτεχνικό γεγονός της Μυτιλήνης. Δέν σημειώνονται επίσης οί καθημερινές διαμαρτυρίες, αιτήσεις, ανταποκρίσεις για τούς εφέδρους· ή έφημερίδα είναι «έφεδρική» και είναι φυσικό νά είναι γεμάτη από τέτοιου είδους κείμενα. Θεώρησα σημαντικότερο νά καταγράψω άπόψεις ιδεολογικές και ό,τιδήποτε σχετικό με τούς εφέδρους ξεπερνάει τὸ επίπεδο της καθημερινής διαμαρτυρίας.

ΑΓΡΟΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

20 (7 Αύγ. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 32 (30 Όχτ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1924), 43 (8 Γεν. 1924), 45 (22 Γεν. 1924), 46 (29 Γεν. 1924), 47 (5 Φλ. 1924), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 1 (54) [25 Μάρτ. 1924], 2 (55) [1 Άπρ. 1924], 4 (57) [15 Άπρ. 1924], 6(59) [29 Άπρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 30(83) (21 Σεπτ. 1924).

ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

1 (27 Μάρτ. 1923), 5 (24 Άπρ. 1923), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 50 (26 Φλ. 1924).

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

5 (24 Άπρ. 1923), 16 (10 Άλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 53 (18 Μάρτ. 1924), 26(79) 24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924].

107. άρ. 1, 27 Μάρτ. 1923: «Τὸ πρόγραμμά μας».

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

1. Ειδήσεις οικονομικές από την Ἀθήνα

1 (27 Μάρτ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 25 (18 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 28 (20 Ὁχτ. 1923), 50 (26 Φλ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 2(55) [1 Ἀπρ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 Ὁκτ. 1924].

2. Ειδήσεις πολιτικές από την Ἀθήνα

4 (17 Ἀπρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 20 (7 Αύγ. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 24 (4 Τρυγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 26 (18 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 29 (9 Ὁχτ. 1923), 30 (16 Ὁχτ. 1923), 31 (23 Ὁχτ. 1923), 32 (30 Ὁχτ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 34 (13 Νοέμ. 1923), 35 (20 Νοέμ. 1923), 36 (27 Νοέμ. 1923), 37 (4 Δεκ. 1923), 38 (10 Δεκ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1924), 46 (29 Γεν. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 2(55) [1 Ἀπρ. 1924], 4(57) [15 Ἀπρ. 1924], 6(60) [6 Μάη 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924].

3. Ειδήσεις πολιτικές από τὸ ἐξωτερικὸ

1 (27 Μάρτ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 16 (10 Ἀλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 26 (18 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 29 (9 Ὁχτ. 1923), 31 (23 Ὁχτ. 1923), 46 (29 Γεν. 1924), 47 (5 Φλ. 1924), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 2(55) [1 Ἀπρ. 1924], 5(58) [22 Ἀπρ. 1924], 6(59) [29 Ἀπρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1923], 9(62) [20 Μάη 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 34(87) [19 Ὁκτ. 1924].

4. Σχόλια στὶς ἀθηναϊκὲς πολιτικὲς εἰδήσεις

6 (1 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 2(55) [1 Ἀπρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924].

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

4 (17 Ἀπρ. 1923), 5 (24 Ἀπρ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 9 (22 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 13 (19 Θερ. 1923), 15 (3 Ἀλων. 1923), 19 (31 Ἀλων. 1923), 20 (7 Αύγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 34 (13 Νοέμ. 1923), 49 (19 Φλ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 2(55) [1 Ἀπρ. 1924], 6(59) [29 Ἀπρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 19(72) [20 Ἀλων. 1924], 20(73) [24 Ἀλων. 1924], 21(74) [27 Ἀλων. 1924], 22(75) [31 Ἀλων. 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924].

ΕΦΕΔΡΟΙ

1. Ἰδεολογικά

5 (24 Ἀπρ. 1923), 10 (29 Μάη 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 15 (3 Ἀλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 24 (4 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 36 (27 Νοέμ. 1923), 38 (10 Δεκ. 1923), 39 (15 Δεκ. 1923), 40 (17 Δεκ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1923), 43 (8 Γεν. 1924), 44 (15 Γεν. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 3(56) [8 Ἀπρ. 1924], 4(57) [15 Ἀπρ. 1924],

5(58) [22 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 11(64) [5 Θερ. 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 18(71) [17 'Αλων. 1924], 19(72) [20 'Αλων. 1924], 21(74) [27 'Αλων. 1924], 22(75) [31 'Αλων. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 31(84) [28 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924].

2. Ήφεδροι στην Αθήνα

4 (17 'Απρ. 1923), 51 (4 Μάρτ. 1924), 1(54) [25 Μαρτ. 1924], 4(57) [15 'Απρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1924].

3. Ήφεδροι στο έξωτερικό

4(57) [15 'Απρ. 1924], 5(58) [22 'Απρ. 1924].

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ

2 (3 'Απρ. 1923), 5 (24 'Απρ. 1923), 16 (10 'Αλων. 1923), 17 (17 'Αλων. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 29 (9 'Οχτ. 1923), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 2(55) [1 'Απρ. 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 12, 13, 14 (65, 66, 67) [Θερ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924].

ΛΕΣΒΙΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

1(54) [25 Μάρτ. 1924], 22(75) [31 'Αλων. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924].

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ (ΔΙΑΦΟΡΑ)

9 (22 Μάη 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 15 (3 'Αλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 52 (11 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924].

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ – ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ

3 (10 'Απρ. 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 13 (19 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 45 (22 Γεν. 1924) 46 (29 Γεν. 1924), 2(55) [1 'Απρ. 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924].

ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ

1 (27 Μάρτ. 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 17 (17 'Αλων. 1923), 18 (24 'Αλων. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923), 20 (7 Αύγ. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 24 (4 Τρυγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 27 (2 'Οχτ. 1923), 30 (16 'Οχτ. 1923), 31 (23 'Οχτ. 1923), 32 (30 'Οχτ. 1923), 34 (13 Νοέμ. 1923), 35 (20 Νοέμ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1924), 43 (8 Γεν. 1924), 45 (22 Γεν. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 1 (54) [25 Μάρτ. 1924], 2(55) [1 'Απρ. 1924], 3(56) [8 'Απρ. 1924], 4(57) [15 'Απρ. 1924], 5(58) [22 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 17(70) [13 'Αλων. 1924], 19(72) [20 'Αλων. 1924], 20(73) [24 'Αλων. 1924], 21(74) [27 'Αλων. 1924], 22(75) [31 'Αλων. 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924], 34(87) [19 'Οκτ. 1924].

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 'Απρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 9 (22 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 13 (19 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 16 (10 'Αλων. 1923), 18 (24 'Αλων. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923), 22 (21 Αύγ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 26 (18 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 29 (9 'Οχτ. 1923), 30 (16 'Οχτ. 1923), 31 (23 'Οχτ. 1923), 32 (30 'Οχτ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 34 (13 Νοέμ. 1923), 35 (20 Νοέμ. 1923), 36 (27 Νοέμ. 1923), 37 (4 Δεκ. 1923), 39 (15 Δεκ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1924), 45 (22 Γεν. 1924), 47 (5 Φλ. 1924), 48 (12 Φλ. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 6(59) [29 'Απρ. 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 17 (70) [13 'Αλων. 1924], 18(71) [17 'Αλων. 1924], 21(74) [27 'Αλων. 1924], 22(75) [31 'Αλων. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924].

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΗΣ

4 (17 'Απρ. 1923), 5 (24 'Απρ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 9 (22 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 15 (3 'Αλων. 1923), 16 (10 'Αλων. 1923), 17 (17 'Αλων. 1923), 18 (24 'Αλων. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923).

ΤΟΠΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

1. 'Αθλητισμός

19 (31 'Αλων. 1923), 30 (16 'Οχτ. 1923), 32 (30 'Οχτ. 1923), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 3(56) [8 'Απρ. 1924], 4(57) [15 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 18(71) [17 'Αλων. 1924], 19(72) [20 'Αλων. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924].

2. Αὐτοδιοίκηση - 'Αποκέντρωση

3 (10 'Απρ. 1923), 5 (24 'Απρ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 50 (26 Φλ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 1 (54) [25 Μάρτ. 1924], 5(58) [22 'Απρ. 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924].

3. Ειδήσεις για καθημερινὰ γεγονότα

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 'Απρ. 1923), 4 (17 'Απρ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 9 (22 Μάη 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 15 (3 'Αλων. 1923), 16 (10 'Αλων. 1923), 18 (24 'Αλων. 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 28 (2 'Οχτ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 49 (19 Φλ. 1924), 3(56) [8 'Απρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1924].

4. 'Εκκλησία

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 'Απρ. 1923), 4 (17 'Απρ. 1923), 5 (24 'Απρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 24 (4 Τρυγ. 1923), 26 (18 Τρυγ. 1923), 42 (1 Γεν. 1923), 50 (26 Φλ. 1924), 2(55) [1 'Απρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924].

5. 'Επίπεδο ζωής

8 (15 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 42 (1 Γεν. 1923), 43 (8 Γεν. 1924), 45 (22 Γεν. 1924), 46 (29 Γεν. 1924), 47 (5 Φλ. 1924), 48 (12 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 2(55) [1 'Απρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 21(74) [27 'Αλων. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924].

6. Κτήματα

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 'Απρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 13 (19 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 23 (28 Αύγ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 50 (26 Φλ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 2(55) [1 'Απρ. 1924], 4(57) [15 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 11(64) [5 Θερ. 1924], 18(71) [17 'Αλων. 1924], 19(72) [20 'Αλων. 1924], 20(73) [24 'Αλων. 1924], 21 (74) [27 'Αλων. 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 25(78) [14 Αύγ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 34(87) [19 'Οκτ. 1924].

7. Οικονομικές άτασθαλίες - άδικίες

4 (17 'Απρ. 1923), 6 (1 Μάη 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 9 (22 Μάη 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923), 20 (7 Αύγ. 1923), 29 (9 'Οχτ. 1923), 31 (23 'Οχτ. 1923), 32 (30 'Οχτ. 1923), 43 (8 Γεν. 1924), 47 (5 Φλ. 1924), 48 (12 Φλ. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 2(55) [1 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924], 17(70) [13 'Αλων. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924].

8. Οικονομικά (λάδι, ψάρια κ.λ. π.)

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 'Απρ. 1923), 3 (10 'Απρ. 1923), 4 (17 'Απρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 21 (14 Αύγ. 1923), 42 (1 Γεν. 1924), 12, 13, 14(65, 66, 67) [Θερ. 1924].

9. Πολιτικά

1 (27 Μάρτ. 1923), 3 (10 'Απρ. 1923), 8 (15 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 11 (3 Θερ. 1923), 12 (12 Θερ. 1923), 13 (19 Θερ. 1923), 14 (26 Θερ. 1923), 15 (3 'Αλων. 1923), 16 (10 'Αλων. 1923), 17 (17 'Αλων. 1923), 19 (31 'Αλων. 1923), 20 (7 Αύγ. 1923), 24 (4 Τρυγ. 1923), 25 (11 Τρυγ. 1923), 26 (18 Τρυγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 28 (2 'Οχτ. 1923), 29 (9 'Οχτ. 1923), 30 (16 'Οχτ. 1923), 31 (23 'Οχτ. 1923), 32 (30 'Οχτ. 1923), 33 (6 Νοέμ. 1923), 34 (13 Νοέμ. 1923), 35 (20 Νοέμ. 1923), 36 (27 Νοέμ. 1923), 37 (4 Δεκ. 1923), 38 (10 Δεκ. 1923), 39 (15 Δεκ. 1923), 40 (17 Δεκ. 1923), 41 (25 Δεκ. 1923), 43 (8 Γεν. 1924), 44 (15 Γεν. 1924), 46 (29 Γεν. 1924), 49 (19 Φλ. 1924), 50 (26 Φλ. 1924), 51 (4 Μάρτ. 1924), 52 (11 Μάρτ. 1924), 53 (18 Μάρτ. 1924), 1(54) [25 Μάρτ. 1924], 2(55) [1 'Απρ. 1924], 3(56) [8 'Απρ. 1924], 4(57) [15 'Απρ. 1924], 6(59) [29 'Απρ. 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 12, 13, 14 (65, 66, 67) [Θερ. 1924], 18(71) [17 'Αλων. 1924], 21(74) [27 'Αλων. 1924], 23(76) [3 Αύγ. 1924], 24(77) [10 Αύγ. 1924], 26(79) [24 Αύγ. 1924], 27(80) [31 Αύγ. 1924], 29(82) [18 Σεπτ. 1924], 30(83) [21 Σεπτ. 1924], 31(84) [28 Σεπτ. 1924], 33(86) [12 'Οκτ. 1924], 34(87) [19 'Οκτ. 1924].

10. Προστασία τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος - πολιτιστικῆς κληρονομιάς

13 (19 Ἐερ. 1923), 17 (17 Ἄλων. 1923), 23 (28 Ἀδγ. 1923), 43 (8 Γεν. 1924), 2(55) [1 Ἄπρ. 1924], 6(59) [29 Ἄπρ. 1924], 7(60) [6 Μάη 1924], 8(61) [13 Μάη 1924], 9(62) [20 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Ἐερ. 1924], 24(77) [10 Ἀδγ. 1924], 25(78) [14 Ἀδγ. 1924].

11. Τεχνολογικὴ ὑποδομὴ τῆς Μυτιλήνης

1 (27 Μάρτ. 1923), 2 (3 Ἄπρ. 1923), 4 (17 Ἄπρ. 1923), 5 (24 Ἄπρ. 1923), 7 (8 Μάη 1923), 8 (15 Μάη 1923), 10 (29 Μάη 1923), 12 (12 Ἐερ. 1923), 14 (26 Ἐερ. 1923), 15 (3 Ἄλων. 1923), 16 (10 Ἄλων. 1923), 17 (17 Ἄλων. 1923), 18 (24 Ἄλων. 1923), 20 (7 Ἀδγ. 1923), 27 (25 Τρυγ. 1923), 28 (2 Ὀχτ. 1923), 29 (9 Ὀχτ. 1923), 30 (16 Ὀχτ. 1923), 31 (23 Ὀχτ. 1924), 33 (6 Νοέμ. 1923), 36 (27 Νοέμ. 1923), 38 (10 Δεκ. 1923), 49 (19 Φλ. 1924), 8(61) [13 Μάη 1924], 10(63) [27 Μάη 1924], 12, 13, 14(65, 66, 67) [Ἐερ. 1924], 26(79) [24 Ἀδγ. 1924], 27(80) [31 Ἀδγ. 1924], 28(81) [7 Σεπτ. 1924].